

Міністерство освіти і науки України
Луцький національний технічний університет
Факультет цифрових, освітніх та соціальних технологій
Кафедра соціогуманітарних технологій

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
ЗА СТУПЕНЕМ ВИЩОЇ ОСВІТИ «МАГІСТР»
ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ НАВИЧОК
У ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

Спеціальність 011 «Освітні педагогічні науки»
Освітньо-професійна програма «Освітні педагогічні науки
(Інклюзивна освіта)»

Виконав: здобувач вищої освіти
групи ОПНмз – 21
Турик Катерина Анатоліївна

Керівник:
к. психол. н., доцент
Савчук Надія Антонівна

Кваліфікаційну роботу
допущено до захисту
«25» грудня 2023 р.
Гарант освітньо-професійної
програми:
к. пед. н., доцент
Паталюк Лілія Миколаївна

Луцьк – 2023 року

ЛУЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет: цифрових, освітніх та соціальних технологій
Кафедра: соціогуманітарних технологій
Ступінь вищої освіти: *магістр*
Галузь знань: 01 Освіта/Педагогіка
Спеціальність: 011Освітні, педагогічні науки
Освітньо-професійна програма: Освітні педагогічні науки (Інклюзивна освіта)

ЗАТВЕРДЖУЮ

завідувач кафедри

Оксана ЖУК

«Ж» січня 2023р.

ЗАВДАННЯ

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ ЗДОБУВАЧУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Турик Катерині Анатоліївні

1. Тема кваліфікаційної роботи *Формування соціальних навичок у дітей з особливими освітніми потребами*

Керівник роботи *Савчук Надія Антонівна к. психол. н., доцент*
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом закладу вищої освіти від «14» січня 2023 року
№36/01-02

2. Строк подання здобувачем вищої освіти кваліфікаційної роботи «10» грудня 2023 року.

3. Вихідні дані для роботи: науково-педагогічна література, періодичні видання, науково-методичні розробки вітчизняних та зарубіжних авторів.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які треба розробити): аналіз літературних джерел за темою кваліфікаційної роботи, виклад загальної проблеми і вибір напрямів дослідження; опис рішення загальної проблеми та основних методів дослідження; методика для проведення експерименту, експериментальне дослідження та аналіз його результатів.

5. Перелік графічного матеріалу:

5 рисунків

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв
<i>Перший розділ «Соціальні навички: теоретичний та практичний аспекти формування соціальних навичок у дітей з особливими потребами»</i>	Доц. Савчук Н.А.		
<i>Другий розділ «Дослідницько експериментальна робота щодо формування соціальних навичок у дітей з особливими освітніми потребами»</i>	Доц. Савчук Н.А.		
<i>Висновки</i>	Доц. Савчук Н.А.		

7. Дата видачі завдання «17» січня 2023р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи магістра	Строк виконання етапів роботи	Примітки
1	<i>Обґрунтування теми</i>	до 01.02.23 р.	Виконано
2	<i>Огляд літератури із досліджуваної проблеми</i>	до 01.04.23 р.	Виконано
3	<i>Перший розділ</i>	до 01.06.23 р.	Виконано
4	<i>Другий розділ</i>	до 01.09.23 р.	Виконано
5	<i>Висновки та пропозиції</i>	до 15.09.23 р.	Виконано
6	<i>Формування списку використаних джерел</i>	до 01.10.23 р.	Виконано
7	<i>Формування додатків</i>	до 15.10.23 р.	Виконано
8	<i>Оформлення ілюстративного матеріалу</i>	до 01.11.23 р.	Виконано
9	<i>Нормоконтроль</i>	до 01.12.23 р.	Виконано
10	<i>Інструментальна перевірка на академічний плагіат</i>	до 08.12.23 р.	Виконано
11	<i>Представлення кваліфікаційної роботи магістра до захисту</i>	до 10.12.23 р.	Виконано

Здобувач вищої освіти _____ Турик К.А.

Керівник кваліфікаційної роботи _____ Савчук Н.А.

Міністерство освіти і науки України
Луцький національний технічний університет
Факультет цифрових, освітніх та соціальних технологій
Кафедра соціогуманітарних технологій

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
ЗА СТУПЕНЕМ ВИЩОЇ ОСВІТИ «МАГІСТР»

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ НАВИЧОК
У ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

Спеціальність 011 «Освітні педагогічні науки»
Освітньо-професійна програма «Освітні педагогічні науки
(Інклюзивна освіта)»

Виконав: здобувач вищої освіти
групи ОПНмз – 21

Турик Катерина Анатоліївна

Керівник:

к. психол. н., доцент

Савчук Надія Антонівна

Кваліфікаційну роботу допущено
до захисту

« ____ » _____ 2023 р.

Гарант освітньо-професійної програми:

к. пед. н., доцент

Потапюк Л. М

ЛУЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет:	цифрових, освітніх та соціальних технологій
Кафедра:	соціогуманітарних технологій
Ступінь вищої освіти:	магістр
Галузь знань:	01 Освіта/Педагогіка
Спеціальність:	011 Освітні, педагогічні науки
Освітньо-професійна програма:	Освітні педагогічні науки (Інклюзивна освіта)

ЗАТВЕРДЖУЮ завідувач

кафедри Оксана ЖУК

«__» _____ 20__р.

ЗАВДАННЯ

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ ЗДОБУВАЧУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Турик Катерині Анатоліївні

1. Тема кваліфікаційної роботи *Формування соціальних навичок у дітей з особливими освітніми потребами*
Керівник роботи *Савчук Надія Антонівна к. психол. н., доцент*
затверджені наказом закладу вищої освіти від «14» січня 2023 року
№36/01-02
2. Строк подання здобувачем вищої освіти кваліфікаційної роботи «10» грудня 2023 року.
3. Вихідні дані для роботи: науково-педагогічна література, періодичні видання, науково-методичні розробки вітчизняних та зарубіжних авторів.
4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які треба розробити): аналіз літературних джерел за темою кваліфікаційної роботи, виклад загальної проблеми і вибір напрямів дослідження; опис рішення загальної проблеми та основних методів дослідження; методика для проведення експерименту, експериментальне дослідження та аналіз його результатів.
5. Перелік графічного матеріалу: 5 рисунків
- 6.

7. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис	
		Завдання видав	Завдання прийняв
<i>Перший розділ Соціальні навички: теоретичний та практичний аспекти формування соціальних навичок у дітей з особливими освітніми потребами</i>	Доц. Савчук Н. А.		
<i>Другий розділ Дослідницько експериментальна робота щодо формування соціальних навичок у дітей з особливими освітніми потребами</i>	Доц. Савчук Н. А.		
<i>Висновки</i>	Доц. Савчук Н. А.		

8. Дата видачі завдання « ___ » _____ 20__ р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи магістра	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	<i>Обґрунтування теми</i>	до 01.02.23 р.	Виконано
2	<i>Огляд літератури із досліджуваної проблеми</i>	до 01.04.23 р.	Виконано
3	<i>Перший розділ</i>	до 01.06.23 р.	Виконано
4	<i>Другий розділ</i>	до 01.09.23 р.	Виконано
5	<i>Висновки та пропозиції</i>	до 15.09.23 р.	Виконано
6	<i>Формування стиску використаних джерел</i>	до 01.10.23. р.	Виконано
7	<i>Формування додатків</i>	до 15.10.23 р.	Виконано
8	<i>Оформлення ілюстративного матеріалу</i>	до 01.11.23 р.	Виконано
9	<i>Нормоконтроль</i>	до 01.12.23 р.	Виконано
10	<i>Інструментальна перевірка на академічний плагіат</i>	до 08.12.23 р.	Виконано
11	<i>Представлення кваліфікаційної роботи магістра до захисту</i>	до 10.12.23 р.	Виконано

Здобувач вищої освіти _____ Турик К.А.

Керівник кваліфікаційної роботи _____ Савчук Н.А.

АНОТАЦІЯ

Турик К. А. Формування соціальних навичок у дітей з особливими освітніми потребами. Рукопис.

Кваліфікаційна робота магістра ОПП «Освітні, педагогічні науки (Інклюзивна освіта)» спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки». Луцький національний технічний університет. Луцьк, 2023.

Кваліфікаційна робота магістра складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків.

У роботі досліджено: у першому розділі здійснено контент-аналіз поняття «соціальні навички»; обґрунтовано роль соціальних навичок у формуванні особистості дитини з особливими освітніми потребами; описано умови, методи та прийоми формування соціальних навичок у дітей з ООП. У другому розділі здійснено діагностику рівня сформованості соціальних навичок у дітей з особливими освітніми потребами; розроблено та обґрунтовано педагогічні умови формування соціальних навичок у дітей з ООП; експериментально перевірено ефективність педагогічних умов формування соціальних навичок у дітей з особливими освітніми потребами.

Ключові слова: *соціальні навички, діти з особливими освітніми потребами, педагогічні умови, емоційна сфера, педагогічні методи.*

ANNOTATION

Turyk K. A. Formation of social skills in children with special educational needs. Manuscript.

Qualification work of the master of OPP “Educational, pedagogical sciences (Inclusive education)” specialty 011 “Educational, pedagogical sciences”. Lutsk National Technical University. Lutsk, 2023.

The qualification work of the master consists of an introduction, two sections, conclusions, a list of used sources, appendices.

The work investigated: in the first chapter, a content analysis of the concept of "social skills" was carried out; the role of social skills in the formation of the personality of a child with special educational needs is substantiated; the conditions, methods and methods of formation of social skills in children with ASD are described. In the second section, the level of formation of social skills in children with special educational needs is diagnosed; pedagogical conditions for the formation of social skills in children with SEN have been developed and substantiated; the effectiveness of pedagogical conditions for the formation of social skills in children with special educational needs was experimentally verified.

Key words: *social skills, children with special educational needs, pedagogical conditions, emotional sphere, pedagogical methods.*

ЗМІСТ

ВСТУП	11
РОЗДІЛ 1. СОЦІАЛЬНІ НАВИЧКИ: ТЕОРЕТИЧНИЙ ТА ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ НАВИЧОК У ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ	14
1.1. Поняття «соціальні навички» та їх роль у формуванні особистості дитини з особливими освітніми потребами	14
1.2. Принципи, умови та методи формування соціальних навичок у дітей з особливими освітніми потребами	24
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДНИЦЬКО ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА ЩОДО ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ НАВИЧОК У ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ	38
2.1. Діагностика рівня сформованості соціальних навичок у дітей з особливими освітніми потребами	38
2.2. Експериментальна перевірка педагогічних умов формування соціальних навичок у дітей з особливими освітніми потребами	50
ВИСНОВКИ	60
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	63
ДОДАТКИ	66

ВСТУП

На сьогоднішні день розвиток суспільства знаходиться на етапі демократичного становлення, утвердження гуманістичних принципів у різних сферах суспільного життя. Це зумовлює потребу у реформі освіти, створенні сприятливих умов для професійної та особистісної самореалізації дітей з особливими освітніми потребами.

Процес інтеграції дітей з особливими освітніми потребами в суспільство є досить складним та вимагає внесення корективів в організацію педагогічного процесу, створення спеціальних умов – соціальних, психологічних, педагогічних, матеріально-технічних тощо. Проте, цього недостатньо для успішної соціалізації дитини-інваліда, оскільки цей процес є двостороннім та вимагає сформованості у дітей з особливими освітніми потребами життєво важливих навичок, умінь та якостей. Діти повинні вміти спілкуватися з представниками різних вікових категорій; вирішувати конфліктні ситуації та уникати їх; адекватно оцінювати себе, не применшувати своїх можливостей; аналізувати вчинки та поведінку оточуючих; включатися в спільну діяльність – тобто володіти соціальними навичками.

Робота з формування соціальних навичок повинна починатися з дошкільного віку, отож, одним із головних завдань освітньої лінії «Дитина в соціумі» Базового компоненту дошкільної освіти є формування в дітей навичок соціально визнаної поведінки, розуміння людських взаємин, готовності співпереживати та співчувати іншим, долучатися до спільної діяльності з однолітками й дорослими, оцінювати власні можливості, поважати бажання й інтереси оточуючих [1].

Дослідженням проблеми формування соціальних навичок займалось чимало вітчизняних та зарубіжних науковців, зокрема: М. Бафі, В. Коваленко, О. Колмикова, А. Кур, Ю. Ткачук, М. Аргайл, Ф. Грешам, Р. Гровер, Л. Растін, та інші. У своїх працях вчені висвітлили різні підходи до трактування поняття «соціальні навички» та їх класифікації, описали специфіку їх структури та

процесу формування, обґрунтували необхідність володіння даним видом навичок.

Процес формування соціальних навичок є досить непростим, оскільки даний тип навичок має складну структуру. У дітей з особливими потребами цей процес ускладнюється та набуває певної специфіки відповідно до особливостей дитини, а рівень розвитку соціальних навичок переважно середній або ж низький. У зв'язку з цим не існує єдиного підходу до організації процесу формування та розвитку соціальних навичок.

А отже тема нашого дослідження «Формування соціальних навичок у дітей з особливими освітніми потребами» є актуальною та потребує ретельнішого дослідження.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити умови формування соціальних навичок у дітей з особливими освітніми потребами.

Для досягнення мети дослідження ми поставили перед собою такі **завдання:**

1. Дати визначення поняття «соціальні навички» та обґрунтувати їх роль у формуванні особистості дитини з особливими освітніми потребами.

2. Описати умови, методи та прийоми формування соціальних навичок у дітей з особливими освітніми потребами.

3. Визначити рівень сформованості соціальних навичок у дітей з особливими освітніми потребами.

4. Обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови формування соціальних навичок у дітей з особливими освітніми потребами.

Об'єкт дослідження – процес формування соціальних навичок у дітей з особливими освітніми потребами

Предмет дослідження – соціальні навички дітей з особливими освітніми потребами.

Для досягнення мети та вирішення завдань дослідження нами була застосована система таких **методів дослідження:** теоретичних (аналіз

спеціальної педагогічної літератури та педагогічного досвіду); емпіричних (анкетування, опитування, експертна оцінка, порівняння отриманих результатів); методи графічного зображення аналітичних даних.

Наукова новизна. Розроблено та експериментально перевірено педагогічні умови формування соціальних навичок у дітей з особливими освітніми потребами.

Результати дослідження впроваджено серед вихованців Клубу раннього розвитку «Бджілка Майя», м. Луцьк.

Практичне значення дослідження. Результати та висновки дослідження можуть бути використані в процесі формування соціальних навичок у дітей з особливими освітніми потребами та розробки методичного забезпечення для осіб з ООП.

Апробація результатів роботи. Основні положення та результати досліджень за темою кваліфікаційної роботи опубліковані у формі публікації тез доповідей на науково-практичній конференції [5].

Структура роботи. Кваліфікаційна робота магістра складається з вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи становить 73 сторінки. Робота містить 5 рисунків та 1 таблицю. Список використаних джерел налічує 25 найменувань і розміщений на трьох сторінках. Робота містить три додатки що розташовані на одинадцяти сторінках.

РОЗДІЛ 1. СОЦІАЛЬНІ НАВИЧКИ: ТЕОРЕТИЧНИЙ ТА ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ НАВИЧОК У ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

1.1. Поняття «соціальні навички» та їх роль у формуванні особистості дитини з особливими освітніми потребами

Проблема формування соціальних навичок у дітей з особливими освітніми потребами (далі – ООП) цікавить широке коло науковців, проте є ще недостатньо дослідженою як у вітчизняній, так і в зарубіжній педагогіці. Часто науковці у своїх працях, присвячених дослідженню даної проблеми, звертаються до таких ключових понять, як «соціальна компетентність», її структура та компоненти (О. Варецька, Н. Гавриш, О. Помитун, Т. Смагіна, М. Аргайл, М. Голдфілд, та ін.); «соціальні цінності» та «соціальні уявлення» (З. Карпенко, Д. Жоделе, Д. Майєрс, С. Московічі та ін.) та власне «соціальні навички» (Т. Воронцова, К. Опаріна, Д. Гоулман, та ін.). Провівши аналіз праць вище перерахованих та інших дослідників, ми маємо підстави констатувати відсутність єдиного підходу до визначення та трактування змісту поняття «соціальні навички».

Як правило, соціальні навички розглядаються в структурі соціальної компетентності особистості. Існуючі визначення соціальної компетентності характеризують її як здатність особистості продуктивно взаємодіяти з різними партнерами у групі та команді, виконувати різні функції та займати певну роль в колективі; відкритість до людей, навички соціальної поведінки, готовність до сприйняття соціальної інформації, пізнання інших людей та здійснення позитивних соціальних дій та вчинків. Українські вчені розглядають також соціальну компетентність як інтегральну якість особистості, що складається з комплексу емоційних, мотиваційних, характерологічних особливостей та проявляється в її соціальній активності та гуманістичній спрямованості, або ж

передбачає оволодіння певною системою знань, умінь та навичок взаємодії у соціумі, здатність оцінювати свої дії та вчинки [4].

Для того, щоб дати визначення складному психолого-педагогічному поняттю «соціальні навички», окремо дамо визначення терміну «навичка». В літературі з психології дане поняття трактується як психічне новоутворення, завдяки якому індивід спроможний раціонально, з належною точністю та швидкістю, без зайвих затрат відповідного ресурсу виконувати певну діяльність чи окрему дію. О. Степанов, в свою чергу, визначає навички як «вид автоматизованої дії, що уможлиблює точно, впевнене, без зайвих нервово-психічних та фізичних затрат виконання певних дій. Також дослідник додає, що у процесі автоматизації дії увага особистості переміщується з процесу виконання дії на її результат, а сенсорний контроль поступово передається м'язовому контролю» [18, с. 215].

З педагогічної точки зору поняття «навички» визначається як дії, складові яких у процесі систематичного повтору стають автоматичними. В певній мірі до цієї думки схиляються низка науковців, серед яких В. Лозова, Т. Стефановська, Г. Троцько, які вважають навичку сталим способом діяльності, що переходить в атоматизоване вміння.

Для відображення педагогічного змісту поняття «соціальні навички» його розглядають як комплекс життєвих навичок особистості, що включає здатність людини розпізнавати власні емоції і вибудовувати зв'язки між своїми почуттями, думками та поведінкою; здійснювати рефлексію власної поведінки і взаємодії з іншими людьми; знаходити консенсус і розв'язувати конфлікти у спільній діяльності з іншими людьми, досягаючи поставлених цілей; ставити себе на місце іншої людини та проявляти (демонструвати) емпатію; успішно та ефективно взаємодіяти з конкретними людьми або в різних групах; діяти в умовах невизначеності, керувати змінами, спираючись на соціальні цінності культури світу [3].

Узагальнивши підходи до визначення соціальних навичок у вітчизняному науковому полі, Ю. Ткачук відзначає, що найбільш поширеними є наступні розуміння цього поняття:

- як можливість здорового соціального життя;
- як такі, які необхідні для досягнення особистого суверенітету, здатності адаптуватися до соціальних ситуацій, виражати свої думки та потреби, розуміти інших;
- як здатність до спілкування та підтримки хороших міжособистісних стосунків [21, с. 181].

Ф. Грешам запропонував визначати соціальні навички у трьох сферах: прийняття однолітками, поведінка та соціальна значимість. Прийняття однолітками передбачає включення в середовище однолітків та/або популярність серед них. Визначити, чи є діти соціально компетентними, тобто включеними у взаємодії та популярними серед ровесників, можна за допомогою соціометричних методик. Проте при такому підході оцінюється кінцевий результат, що не дає уявлення про конкретні форми поведінки, що призводять до визнання однолітками. При оцінюванні поведінки неможливо врахувати усі особливості соціальної ситуації та вплив контекстуальних чинників. Натомість визначення соціальної значимості набутих соціальних навичок як прояву поведінки, що передбачає важливі соціальні результати в конкретних ситуаціях, враховує прийняття дитини однолітками та її поведінку [25, с. 2].

Досліджуючи проблему життєвих навичок Т. Воронцова розглядає соціальні навички як групу між персональних життєвих навичок, що включає навички: ефективного спілкування; співпереживання; урегулювання конфліктів; поведінки в умовах тиску, погроз, дискримінації. Натомість низка науковців (І.Зимня, В. Коваленко, М.Аргайл та ін.) розглядають соціальні навички як складник соціальної компетентності.

Приміром, О. Колмикова серед соціальних навичок дітей виокремлює такі:

- ухвалювати рішення та робити вибір;
- брати на себе відповідальність за свої вчинки; аналізувати ситуацію; розуміти себе та свої потреби;
- поважати себе та з повагою ставитися до інших;
- підкорятися законам товаришування та загальним правилам;
- відстоювати власну точку зору;
- орієнтуватися у життєвих цінностях та наявність власної життєвої позиції [3, с. 105].

В свою чергу, Базовий компонент дошкільної освіти дає ширший перелік соціальних навичок, які мають бути розвинені у дітей, а саме:

- дитина ідентифікує себе та діє відповідно до соціальної ролі: донька/син, брат/сестра, онука/онук, друг/подруга тощо;
- демонструє елементарні навички емоційної саморегуляції, виражає почуття за допомогою слів, міміки, жестів;
- пояснює причину своїх емоцій, усвідомлює те, що інші люди переживають різні емоційні стани, їм буває радісно, боляче, образливо тощо;
- звертається за допомогою до однолітків та знайомих та/або надає їй, вміє отримувати задоволення від надання допомоги іншим;
- дотримується соціальних правил та норм поведінки, домовленостей у щоденній життєдіяльності;
- бере участь у визначенні та прийнятті правил співжиття в родині, групі закладу дошкільної освіти, колі друзів;
- уміє порозумітися, домовитися з іншими в конфліктних ситуаціях, вживає в спілкуванні з дорослими та однолітками ввічливі слова;
- пропонує ідеї для гри, долучається до різних видів діяльності, бере участь у прийнятті рішень щодо особистих питань та життя колективу;
- на рівні можливостей дошкільного віку визнає цінності демократії (готовність брати на себе відповідальність, вміння висловлювати власну думку та приймати думку іншого, вміння розв'язувати конфлікти шляхом діалогу, вміння слухати й спостерігати) [1].

Науковці, які досліджують емоційний та соціально-емоційний інтелект (Дж. Майер та ін.), вказують на важливість соціального інтелекту в розумінні людиною себе та інших людей, стосунків між людьми, прогнозування взаємин з ними тощо. Зокрема, запропонована Д. Гоулманом модель соціально-емоційного інтелекту містить такі складники: самопізнання, саморегуляція, мотивація, емпатія, соціальні навички. На його думку, соціальні навички є здатністю особистості вибудовувати продуктивні відносини з оточенням. Адже емоційний інтелект – це передусім розуміння власних емоцій (самосвідомості), далі – здатність керувати ними (саморегуляція), а потім – використовувати їх для досягнення своїх цілей (самотивація). Як тільки людина навчається розуміти себе і керувати собою, вона починає розуміти емоції та почуття інших людей (вияви співчуття, емпатії) та впливати на них (соціальні навички). Тож соціальні навички уявляють складником емоційного інтелекту. Отже соціальні навички ми трактуємо як особливі навички, що характеризуються цілеспрямованістю, відповідають ситуації спілкування, зумовлені соціально кваліфікованою поведінкою та мають перебувати під когнітивним контролем людини. Таких навичок можна навчити, їх можна практикувати та вивчати. Формування соціальних навичок включає навчання того, коли, які та як застосовувати поведінкові моделі [3, с. 105 – 106].

У структурі соціальних навичок виділяють такі компоненти: соціальна обізнаність, соціальне пізнання, соціальна комунікація, соціальна мотивація, аутистичні манери.

Соціальна обізнаність означає здатність розпізнавати соціальні сигнали та репрезентує сенсорні аспекти взаємної поведінки. Соціальне пізнання – це здатність інтерпретувати соціальні сигнали, що становить когнітивно-інтерпретуючий аспект взаємної поведінки. Соціальна комунікація включає такі види поведінки, як усне, письмове, рецептивне та експресивне спілкування. Соціальна мотивація враховує наступні фактори: соціальну тривожність, гальмування та емпатичну орієнтацію, які впливають на мотивацію та бажання індивіда реагувати соціально чутливо. Аутистичні манери включають в себе

такі аспекти, як стереотипна поведінка та вкрай обмежені інтереси, що повинні враховуватися при будь-якому втручанні, спрямованому на поліпшення соціального функціонування [25, с. 8].

Існує розподіл соціальних навичок на певні підгрупи. А. Кур і Л. Растін пропонують наступну класифікацію: базові навички – спостереження, зоровий контакт, жести, вираз обличчя; навички взаємодії – ініціювання та підтримка розмови, заповнення пауз, дотримання своєї черги для висловлювання в бесіді; афективні навички – розпізнавання власних почуттів та почуттів інших людей, емпатія декодування невербальної поведінки; когнітивні навички – розуміння соціальної ситуації, вирішення проблем, прийняття рішень, розуміння норм, саморегуляція та контроль. Т. Клевел поділяє соціальні навички на три групи: навички кодування, що необхідні для визначення соціальної ситуації, розуміння завдання, способів його виконання; навички прийняття рішень, які забезпечують вибір варіанту реагування та здатність діяти ефективно; навички впровадження рішень, що забезпечують реалізацію обраного варіанта дій, їх моніторинг та емоційну регуляцію [3, с. 44].

М. Бафі, Р. Гровер, Л. Ендрюс та Д. Ненгл виділяють чотири групи соціальних навичок. До першої відносять комунікативні навички (ініціювання або припинення взаємодії, збір та надання інформації, роз'яснення намірів, розпізнавання реакцій оточуючих, вибачення, прохання тощо); навички регулювання емоцій (вибір або заміна ситуації взаємодії, які зводять до мінімуму негативні та/або максимізують позитивні емоції, зміна фокусу уваги для зміни емоційного досвіду); когнітивні навички (розуміння соціальної ситуації, соціальних сигналів, емоцій та очікувань інших людей, здатність до зосередження уваги, швидкої обробки соціальної інформації, визначення способу реагування); навички вирішення соціальних проблем (збір інформації, що стосується проблеми, розуміння причини та масштабів труднощів, визначення варіантів реагування та вибір найкращого, приведення в дію обраного рішення та оцінка результату) [3, с. 44].

Результати теоретичного аналізу поняття «соціальні навички» свідчать про багатогранність та складність цього поняття. Поширене розуміння соціальних навичок як таких, що використовуються для спілкування, взаємодії та ефективного виконання соціальних задач є вірним за своєю сутністю, проте є недостатньо повним та точним і не дає належного уявлення про їх складний комплексний характер.

Конструкт соціальних навичок охоплює навички різного рівня (наприклад, мікронавичка встановлення зорового контакту та макронавичка вирішення соціальних проблем) і характеру (наприклад, вербальні та невербальні), які по-різному враховують особистісні чинники (соціальні цілі, культурні та соціальні відмінності тощо), а також ситуацію взаємодії (наприклад, формальну чи неформальну).

Незважаючи на відмінності у визначення поняття «соціальні навички», можна виділити кілька спільних ключових моментів, а саме: їх зв'язок з процесом спілкування та інших форм взаємодії індивідів; залежність характеру спілкування від контексту соціальної ситуації та супутніх умов; реалізація даних навичок у поведінці індивіда.

Володіння соціальними навичками є ключовим для визначення рівня сформованості соціальної компетентності особистості як її здатності до ефективного соціального функціонування. Компетентна соціальна поведінка дітей з особливими освітніми потребами визначається такими факторами, як прийняття та визнання однолітками, соціальними цілями, потребами та нормами конкретної соціальної ситуації, а також контекстуальними факторами, як от наприклад етнічна, культурна, расова чи релігійна приналежність.

З практичної сторони визначення здатності до ефективного функціонування у соціальному середовищі доцільно здійснювати через оцінювання соціальних навичок, а не соціальної компетентності в цілому. Такий підхід дозволяє уникнути нівелювання проявів поведінки, що забезпечує досягнення важливих соціальних результатів у конкретних ситуаціях. Врахування вищеперахованих чинників є важливим при визначенні рівня

сформованості соціальних навичок у дитини з особливими освітніми потребами, плануванні роботи з їх формування та розвитку, оцінюванні ефективності таких втручань.

Соціальні навички тісно взаємопов'язані з роботою різних сфер особистості, зокрема, з емоційною сферою. Емоційний інтелект індивіда є ресурсом для розвитку його соціальних навичок, адже комунікація з оточуючими будується на основі певних переживань, відчуттів та емоцій. Отож, чим вищий рівень прояву емоційної сфери, тим краще розвиваються соціальні навички. С. Л. Рубінштейн в різноманітних проявах емоційної сфери виділяє три рівня:

- перший рівень – рівень органічної афективно-емоційної чутливості (фізичне відчуття задоволення та незадоволення органічних потреб організму. Вони можуть відображати як відчуття місцевого характеру, так і загальне самопочуття);

- другий рівень – предметні почуття, емоції (тут почуття та емоції викликані конкретним предметом, людина усвідомлює причину свої відчуттів та переживань, диференціює їх.);

- третій рівень – узагальнені почуття (почуття гумору, іронії; почуття трагічного та піднесеного. Такі стани можуть бути ситуативними, проте зазвичай вони виступають загальними та стійкими світоглядними установками.).

При умові належного розвитку вищезгаданих рівнів емоційних проявів та емоційної регуляції можливий розвиток соціальних навичок особистості, адже лише тоді вона матиме сформоване вміння виражати емоції та почуття адекватно ситуації, що виникла.

Емоційній сфері дітей з особливими освітніми потребами притаманні певні особливості, зокрема: зниження можливостей довільної регуляції поведінки, що може вказувати на труднощі в контролі своїх емоцій та реакцій; підвищена збудливість або, навпаки, загальмованість, що може свідчити про нестабільність емоційного стану дитини [6].

«Поряд з цим можуть спостерігатися порушення у структурах емоційного інтелекту, що включає в себе: самосвідомість (здатність розуміти та ідентифікувати власні почуття та емоції); самоконтроль (здатність контролювати та регулювати свої реакції та емоції у відповідних ситуаціях); мотивація (внутрішні та зовнішні мотиви, які є підґрунтям для реакцій та емоцій дитини); соціальні навички (вміння спілкуватися з іншими людьми, включаючи вміння виявлення та вираження почуттів відповідно ситуації спілкування, міжособистісну взаємодію та регулювання емоцій. Отже, важливо розуміти, що діти з особливими потребами можуть мати певні особливості в функціонуванні емоційної сфери та емоційного інтелекту» [6].

Інтегративний показник рівня розвитку емоційного інтелекту дітей з ООП має переважно середній або ж низький рівень сформованості та певні особливості, а саме:

- діти мають певні складнощі у розумінні власних почуттів та емоцій, їх вираженні (страждає експресивна сфера);
- не завжди можуть підібрати емоційні реакції та модель поведінки відповідно до конкретної соціальної ситуації;
- можуть спостерігатися проблеми з субординацією;
- труднощі у розумінні емоцій, реакцій, мотивів поведінки та вчинків оточуючих тощо.

Враховуючи вищеперераховані особливості соціалізації та труднощі, які можуть виникати у дітей з ООП в процесі комунікації з оточуючими розвиток емоційного та соціального інтелекту є одним з головних завдань інклюзивної освіти.

Завдяки розвиненому емоційному інтелекту людина володіє вмінням спілкуватися та досягати конкретної мети, вибудовувати та підтримувати потрібні зв'язки, бути гнучким, оцінювати інших тощо. Емоційний інтелект людина, зазвичай, розвиває упродовж всього онтогенетичного шляху, набуваючи життєвого досвіду. Найбільш сприятливим періодом для формування емоційних структур є шкільний період. Саме тоді дитина активно

встановлює та налагоджує емоційні зв'язки з ровесниками та дорослими, розвивається та удосконалюється її самосвідомість, здатність до рефлексії [6]. Від того, наскільки успішним буде цей процес, напряму залежить, як буде проходити соціалізація на наступних етапах, оскільки розвиток емоційного інтелекту нерозривно пов'язаний з завданнями соціально-комунікативного росту.

В процесі соціалізації ключовими навичками є соціальні навички, оскільки вони виступають одним з головних компонентів соціальної компетентності. У результаті сформованості соціальних навичок діти набувають соціальної орієнтації, опановують елементарні навички самообслуговування, засвоюють правила поведінки та норми суспільства. В протилежному ж випадку, коли соціальні навички сформовані не достатньо, або не сформовані взагалі є ризики зниження ефективності спілкування та дисгармонії в соціальних зв'язках.

Отже, соціальні навички безперечно є одними з найважливіших навичок, які необхідні людині впродовж життя. Результати теоретичного аналізу поняття «соціальні навички» свідчать про багатогранність та складність цього поняття. Поширене трактування поняття «соціальні навички» характеризує їх як такі, що використовуються для спілкування, взаємодії та ефективного виконання соціальних задач. Дане визначення є вірним, проте недостатньо повним та точним і не дає належного уявлення про їх складний комплексний характер. Проаналізувавши різні підходи до визначення даного поняття ми трактуємо соціальні навички як особливі навички, що характеризуються цілеспрямованістю, відповідають ситуації спілкування та діють під когнітивним контролем індивіда. Соціальні навички мають досить складну структуру та включають в себе наступні компоненти: соціальна обізнаність, соціальне пізнання, соціальна комунікація, соціальна мотивація, аутистичні манери. Лише за умови взаємодії цих компонентів можливе формування та доцільне функціонування соціальних навичок особистості. У результаті сформованості соціальних навичок діти набувають соціальної орієнтації,

опановують елементарні навички самообслуговування, засвоюють правила поведінки та норми суспільства. В протилежному ж випадку, коли соціальні навички сформовані не достатньо, або не сформовані взагалі є ризики зниження ефективності комунікації з оточуючими, нестабільність роботи емоційної сфери, можливий розвиток депресивних станів, відчуття самотності, занижена самооцінка тощо.

1.2. Принципи, умови та методи формування соціальних навичок у дітей з особливими освітніми потребами

Працюючи над формуванням у дітей будь-яких навичок важливо дотримувати послідовності, слідувати відповідним принципам роботи, доцільно підбирати та застосовувати методи, форми та педагогічні прийоми. Лише за таких умов можливо сформувати якісну та стійку навичку, якою людина зможе вільно користуватися та удосконалювати.

Формування навичок у дітей з особливими освітніми потребами – це командна робота на всіх рівнях навчання. Фахівці усіх напрямків постійно вивчають і розробляють нові методики та рекомендації, застосовують їх на заняттях. Для того, щоб дитина успішно засвоїла навичку, необхідно дотримуватися наступних рекомендацій:

- пояснюйте дитині необхідну інформацію лише тоді, коли вона має з вами контакт та зосередила увагу на навчанні;
- пояснюйте повільно, чітко та зрозуміло, простими словами, які вже знайомі дитині. Переконайтеся, що вона вас зрозуміла. Можливо інформацію доведеться повторити та пояснити її декілька разів;
- якщо ви щось просите зробити, то інструкція має бути чіткою, короткою та зрозумілою. Часто варто продемонструвати, що саме ви просите зробити (взяти олівець, відкрити книгу тощо);

- обов'язково мотивуйте дитину та не забувайте, що всі навички засвоюються лише на позитивних емоціях. Хваліть та діліться успіхами дитини з її батьками та іншими педагогами;

- не кричіть та підтримайте дитину з ООП – дайте їй зрозуміти, що навчання це цікаво і не так важко, як може здаватися [14].

Л. Гумовська вважає, що формування соціальних навичок та соціальної компетентності загалом, буде результативним за умови дотримання наступних принципів:

- ціннісно-орієнтований, що визначає орієнтацію дитини на іншу людину;

- прийняття кожної дитини такою, якою вона є, визнаючи її цінність, значущість, унікальність;

- принцип активності та волі самовираження дитини (постановка дитини в позицію самоконтролю та саморегуляції);

- принцип симпатії та участі (дитина має почуватися у цілковитій безпеці, дорослий надає підтримку сам і ненав'язливо організовує її з боку однолітків) [12].

Важливо, щоб під час роботи над формуванням соціальних навичок, вищеперераховані принципи були дотримані в комплексі, а не ізольовано один від одного – так буде забезпечений вплив на всі фактори, що мають безпосередній вплив на формування соціальних навичок.

Формування соціальних навичок та соціальної компетентності в цілому у дітей з ООП вимагає від педагога застосування широкого спектру методів, прийомів та засобів. Це зумовлено складною структурою соціальної навички, що вимагає роботи над кожним її компонентом, та впливом дефекту на загальний розвиток дитини.

Зміст роботи педагога по формуванню у дітей соціальної компетентності полягає у засвоєнні системи знань, умінь та навичок, завдяки яким дитина буде спроможна співвідносити та збалансовувати свідоме ставлення до

навколишнього середовища з практичними вміннями співіснування в соціумі.

Зміст зазначеної роботи реалізується в наступних видах діяльності:

- навчальній (реалізується у таких формах, як заняття, психологічні заняття-хвилинки, пізнавальні екскурсії тощо);
- ігровій (ігри-вправи, ігри-тренінги, сюжетно-рольові ігри, ігри з елементами психодрами, криптограми і т. д.);
- самостійній діяльності дітей (художня, рухова, ігрова, мовленнєва, дослідницько-пошукова діяльність);
- позанавчальній діяльності дітей (спостереження, екскурсії, походи, свята та розваги, гуртки тощо);
- індивідуальній роботі;
- інших видах діяльності: організації практично-морального досвіду дітей, у тому числі – із введенням мотивів соціального заохочення та соціальної значущості дій та вчинків; створення ситуації успіху; застосування ситуацій, що викликають різні емоції та почуття; вправах на розвиток вміння слухати інших; моделюючих варіаціях, що сприяють переорієнтації цінностей дитини.

Щоб формування та розвиток соціальних навичок у дітей з особливими освітніми потребами були успішними, необхідно створити певні умови. В першу чергу це можливість безпосереднього спілкування з однолітками, дітьми інших вікових категорій та дорослими, оскільки навички соціальної взаємодії можуть формуватися лише в процесі комунікації – діти спостерігаються за спілкуванням оточуючих, їх емоціями, жестами, мімікою; вчать себе поводити себе в певних соціальних ситуаціях, випробовуючи різні способи поведінки та реакції; соціальні ситуації, в яких опиняються діти, як правило, сприяють виникненню прямої потреби щось сказати, налагодити контакт з кимось (наприклад, коли дитина хоче щось отримати, але сама не в змозі досягти бажаного, вона шукає спосіб звернутися за допомогою). Такі умови можуть бути природними (до їх створення не докладаються зусилля та не мають конкретної кінцевої мети) та штучно організованими (створюються для

формування чи відпрацювання конкретної навички, аналізу поведінки дитини в певних ситуаціях, оцінки рівня розвитку соціальних навичок тощо).

Для створення широкого спектру умов, сприятливих для формування та розвитку соціальних навичок у дітей з ООП, чудово підходять навчально-виховні заклади. Тут дитина спілкується як з ровесниками, так і з дорослими; вчиться будувати дружні та ділові відносини, розмежовувати їх; дитину оточує відносно стабільне коло спілкування, яке вона може детальніше для себе вивчити та сформувати у ньому міцні зв'язки, стабільні взаємовідносини, розвивати й коригувати їх; шукає своє місце в соціальній групі, бере на себе певну соціальну роль, формує власний світогляд. Саме в освітньому процесі відбувається розвиток навичок самоконтролю та взаємодії з колективом, усіх складових самовдосконалення особистості, в першу чергу потреби самоствердження та самореалізації, що є невід'ємною частиною соціального становлення сучасної людини.

Для створення у закладі освіти умов, що сприятимуть формуванню та розвитку соціальних навичок дітей, застосовується низка засобів, зокрема: створення предметно-розвивального середовища, природне та соціальне середовище, гра, трудова діяльність (спільна трудова діяльність дітей), народна педагогіка, фольклор, художні промисли та ремесла, регіональна культура, виховний та педагогічний досвід, традиції та звичаї, художня література, твори мистецтва тощо. Послідовне та систематичне використання вищеперерахованих засобів забезпечить формування у дитини стійких уявлень про навколишній (зокрема, соціальний) світ та себе, виховання соціальних почуттів, формування активної позиції дитини.

Поряд з цими засобами, застосовують новітні технології для формування соціальних навичок та соціальної компетентності дитини в цілому, які в свою чергу відзначаються досить високим рівнем ефективності. Сюди ми відносимо: психотехнології (гімнастика почуттів та емоцій «Кубик емоцій», «Що я відчуваю?»); енергетичні вправи «Жива вода», «Тепло рук друга»); ігрові технології (сюжетно-рольові ігри, ігри за правилами, вільна гра тощо); ситуації

морального вибору (порівняльні, оцінювальні, проблемні); родове дерево, робота з родинними реліквіями та фото; проєктивні діагностичні методики (малюнки дітей на теми «Моя сім'я», «Життя», «Добро», «Будинок» тощо); театралізовані вправи (можна розігрувати сюжети казок, мультфільмів).

Запорукою успішної роботи щодо формування та розвитку навичок у дітей є правильно підібрані методи роботи та доцільне їх використання у ході формування та засвоєння навички. Процес формування соціальних навичок вимагає від педагога застосування навчальних та виховних методів впливу. До навчальних методів, які можуть бути використані для формування соціальних навичок у дітей з ООП обов'язково включаємо всі групи методів – словесні, наочні та практичні (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Словесні	Наочні	Практичні
Бесіда Розповідь Пояснення Робота з літературою	Спостереження Демонстрація Ілюстрування	Ігри Вправи Організована діяльність

Традиційно словесні методи застосовуються для передачі навчальної інформації, яку необхідно засвоїти. Та поряд з цим, даний вид методів використовують для організації зворотного зв'язку від учнів, що є дуже цінним у процесі навчання – діти можуть ставити додаткові питання, висловити власну думку стосовно чогось, озвучити які труднощі у них виникають, попросити про допомогу. У процесі формування соціальних навичок словесні методи застосовуються для пояснення необхідної інформації, словесного контролю та є засобом комунікації, яка є надважливою складовою самої соціальної компетентності. До даної групи методів ми відносимо:

– бесіду – це діалог (полілог) між учасниками обговорення, який, зазвичай проходить у форматі «питання – відповідь» та є ефективним способом подачі та засвоєння інформації. У процесі формування соціальних навичок цінність бесіди полягає ще і в тому, що діти опановують вміння слухати та чути

співрозмовника; чекати своєї черги, щоб висловитися; підтримувати розмову тощо.;

- пояснення – доказовий виклад певної інформації (закономірності, правила, ходу вирішення задачі, аналіз явищ тощо). Використання методу пояснення вимагає логічного, точного та чіткого формулювання завдання, суті питання; послідовного розкриття причинно-наслідкових зв'язків, їх аргументації; використання порівняння, зіставлення із залученням яскравих прикладів [13]. Пояснення можна застосовувати як самостійний метод, так і в структурі інших методів (бесіди, розповіді, ігри, організована діяльність тощо);

- розповідь – монологічна, нетривала за часом форма викладу інформації. Розвиваючий ефект даного методу полягає в тому, що вона приводить у стан активності психічні процеси: уяву, пам'ять, мислення, увагу, емоційні переживання [13];

- робота з літературою. Сюди відносимо читання художніх творів, повчальних оповідань, віршів тощо. Літературні твори служать своєрідним джерелом, з якого діти черпають знання про відносини людей, вчинки та наслідки, поняття про добро та зло, соціальні ролі тощо.

Часто у комплексі з словесними методами використовують наочні. Таке поєднання методів є дуже ефективним, оскільки наочне сприйняття словесного матеріалу дітьми, дає ширше та точніше уявлення про об'єкти та явища. До наочних методів належать:

- спостереження – метод навчання, що являє собою активну форму чуттєвого пізнання [13]. Спостереження можуть бути спеціально організованими педагогом (на екскурсіях, прогулянках, заняттях тощо) та бути випадковими, епізодичними (дитина в магазині спостерігає за спілкуванням покупця та касира, спостерігає за спілкуванням та іграми дітей на майданчику, спостереження за емоціями людей і т. д.);

- демонстрація;
- ілюстрування.

Словесні та наочні методи застосовують для засвоєння дітьми теоретичних знань та уявлень про об'єкти, явища, процеси та навколишній світ загалом. За їх допомоги у свідомості дітей формуються системи знань про певні явища та предмети, встановлюються взаємозв'язки між різними поняттями, формується світогляд та ціннісні орієнтації. Для того, щоб індивід навчився вільно оперувати своїми теоретичними знаннями та набутим досвідом, застосовувати його на практиці у процес навчання включають практичні методи. До практичних методів відносимо: ігри, вправи, організована діяльність.

Не менш важливу роль у формуванні соціальних навичок відводять виховним методам впливу. Їх загальною спільною метою є формування системи звичної свідомості, звичних емоційно-психічних станів та звичної поведінки. Важливо, аби ця «звичайна система» відповідала модельним характеристикам та визначеним соціальним замовленням. В свою чергу, вимоги соціального замовлення, шляхи та засоби реалізації повинні бути усвідомлені особистістю, яка виховується. Усвідомлені знання та навички є основою переконань як вищої форми спрямованості особистості, а, власне, спрямованість і визначає соціальну поведінку [20, с. 82].

В залежності від мети діяльності педагогіка поділяє методи виховання на чотири групи:

- методи формування та корекції свідомості особистості;
- методи формування і корекції досвіду поведінки;
- методи додаткової мотивації та стимулювання поведінки;
- методи виявлення результатів виховання [20, с. 84].

Методи формування та корекції свідомості об'єктом виховного впливу мають свідомість особистості. Методи даної групи цілеспрямовано діють на такі компоненти свідомості, як розум, почуття, воля людини, формують її знання (як складову досвіду) і на їхній основі – інтереси, ідеали, переконання, життєві плани, тобто все, що входить до структури спрямованості особистості. З психології ми знаємо, що саме спрямованість особистості визначає характер її

соціальної поведінки. [20, с. 84] До цієї групи методів ми відносимо переконання, освічення, приклад, навіювання.

До другої групи методів належать методи формування та корекції поведінки, за допомогою яких життя та різноманітні види діяльності дітей (навчальна, спортивна, трудова тощо) організуються так, щоб вони сприяли накопиченню кожною особистістю досвіду правильної поведінки, розвивали та зміцнювали волю, формували навички поведінки відповідно до модельних характеристик вихованців. Основними методами цієї групи є методи привчання та вправ [20, с. 91]. Привчання, як правило, застосовується з метою формування звичок та навичок соціально-нормативної поведінки: дотримання вимог внутрішнього розпорядку виховного закладу, відповідного зовнішнього вигляду, особистої гігієни. Правил культури спілкування вихованців між собою та з іншими людьми, культурного дозвілля, трудової діяльності тощо [20, с. 92]. Метод вправ застосовується з метою соціального відпрацювання способів та навичок поведінки у конкретних заданих умовах (як привітати старшого, як правильно поводити себе у громадських місцях, дотримання правил етикету тощо), а також з метою розвитку умінь вольової саморегуляції поведінки, самозаспокоєння, володіння собою тощо. Отже, метод вправ підпорядкований певному методу та може розглядатися як його складовий елемент, хоча часто виступає як самостійний [20, с. 92].

При застосуванні методів формування та корекції поведінки вихователь використовує такі прийоми та засоби:

- залучення до певних видів діяльності, що сприяють формуванню навичок поведінки;
- створення психологічних ситуацій, що сприяють закріпленню певних рис особистості та зумовлюють відповідну поведінку;
- система постійних, повсякденних доручень, завдань;
- контроль за виконанням завдань;
- розбір та аналіз помилок [20, с. 92].

До наступної групи методів належать методи додаткової мотивації та стимулювання поведінки. Поведінка особистості внутрішньо мотивується (викликається до дії) її переконаннями, потребами, інтересами тощо (тим, що складає спрямованість особистості). Проте, в багатьох випадках на цю мотивацію необхідно додатково впливати, щоб викликати поведінкові вчинки, ті чи ті дії людини, підвищити активність їх виконання. Крім того, вчинки, якщо вони є проявом соціально-нормативної поведінки, для свого подальшого повторення та закріплення мають одержати позитивні оцінки (підкріплення), а ті, що є негативними в соціальному плані, повинні гальмуватися відповідними зовнішніми впливами. Тут доцільною для застосування є схема вироблення поведінки, розроблена в теорії біхевіоризму – «стимул – реакція – підкріплення» [20, с. 93]. До цієї групи методів належать: змагання, заохочення, критика, покарання.

Змагання – це така організація діяльності дітей, що враховує психологічні механізми змагання, потреби людини у самоствердженні, перемозі. Ці потреби є одними з основних, що мотивують ігрову діяльність, а вона є генетично ранньою порівняно з іншими видами діяльності (навчання, праця) [20, с. 93]. У ході проведення змагань в індивідуальній формі у дітей формується та розвивається цілеспрямованість, воля; змагання в груповій формі створюють умови для розвитку навичок співробітництва, вміння працювати в команді для досягнення спільної мети.

Щоб метод змагання був застосований ефективно, необхідно дотримуватися наступних умов:

- чітке визначення цілей, завдань та змісту змагання, його суб'єктів;
- наявність очевидних та зрозумілих критеріїв змагання, що зручні для порівняння;
- гласність, оперативність, об'єктивність, демократизм відображення ходу та результатів змагання;
- створення рівних умов для всіх учасників змагання;

– належне моральне і матеріальне стимулювання переможців змагання [20, с. 93–94].

Як метод додаткового стимулювання діяльності використовується критика – висловлювання оціночних суджень щодо певних дій та вчинків дітей, їхньої діяльності та поведінки з метою покращення. Критика є досить сильним та впливовим методом, особливо коли вона висловлена авторитетною для дитини особою. В інших випадках критика не сприймається. Метод критики не означає лише негативну оцінку діяльності та поведінки – важливо також уважно ставитися і до позитивних проявів. Також, дуже важливо наголосити на правилі, що критиці підлягає не особистість в цілому, а її конкретні дії та вчинки. Умовами успішного застосування критики є:

- переконливість та об'єктивність змісту критичних висловлювань;
- позитивність та доброзичливість критики;
- наявність громадської думки, що підтримує вимоги того, хто критикує;
- конструктивність критики, показ шляхів подолання перешкод та усунення недоліків, з приводу яких власне висловлене зауваження [20, с. 94]

Найбільш дієвим шляхом до стимулювання та закріплення соціально-нормативної поведінки є заохочення – система впливів на особистість позитивною оцінкою (в різних формах) її дій та вчинків (або цілісної діяльності чи поведінки) з метою закріплення позитивного впливу, намаганням повторити його та стимулювати бажання наслідувати правильні зразки поведінки. При використанні методу заохочення застосовують такі прийоми, як схвалення, створення перспектив, «авансування», довіра, комплімент тощо. Ефект заохочення підсилюється, коли про це повідомляють членів референтної для виховання групи (наприклад батьків) [20, с. 94–95].

До методу покарання включають систему заходів виховного впливу на особистість, яка через створення негативного емоційного настрою має на меті, передусім, загальмувати порушення норм у вчинках та діях. Серед прийомів застосування методу покарання можна виділити: висловлювання категоричної

вимоги, попередження про санкції, внесення санкцій, моральний вплив громадською думкою [20, с. 95–96].

Наступна група методів – методи виявлення результатів виховання. За допомогою системи цих методів можна визначати не лише рівень вихованості, а й рівень сформованості певних умінь та навичок (у тому числі соціальних). Базовими методами зазначеної групи є:

- спостереження – спеціально організоване, цілеспрямоване, планове, систематичне сприйняття поведінки індивіда у звичних умовах життя та діяльності (необхідність фіксації, аналізу, узагальнення проявів особистості, їх змін у різних ситуаціях);

- природний експеримент – виконання дитиною спеціально підібраних завдань, доручень, виконання яких у звичних умовах «проявляє», «висвічує» ті чи інші прояви особистості, що цікавлять дослідника;

- аналіз продуктів діяльності виявляє ступінь сформованості певних навичок, вмінь, інтелектуальних вмінь (кількісні та якісні показники комунікативної, навчальної чи трудової діяльності);

- узагальнення незалежних характеристик – збір, зіставлення відомостей про індивіда, що надійшли від різних осіб, та характеризують його незалежно один від одного (це зумовлює об'єктивність суджень і висновків щодо особливостей особистості дитини, допомагає виявити протиріччя у поведінці за різних обставин);

- анкетування;

- аналіз документації;

- індивідуальна бесіда;

- спеціальні психодіагностичні методики (тестування, опитування тощо) [20, с. 97].

Застосування вищезгаданих методів реалізується у різних формах роботи, а саме:

- індивідуальні – коли педагогічні впливи спрямовані на одну особистість (індивідуальна бесіда, доручення тощо);

- групові – при яких заходи охоплюють групу, первинний колектив дітей (групова екскурсія, гуртки, секції тощо);
- масові – охоплюють, як правило, весь колектив вихованців певного закладу, або ж виходять за межі колективу [20, с. 97–98].

Працюючи над формуванням соціальних навичок важливо залучати батьків, оскільки саме вони є головними дорослими в оточенні дитини, які безпосередньо, або опосередковано мають вплив на всі сфери життя дитини. Для того, щоб співпраця педагогів з батьками була результативною необхідно підібрати відповідні та ефективні форми роботи з батьками.

А. Капська, О. Кононко Т. М. Алексєнко вважають ефективним використання наочно-інформативних форм роботи з батьками (батьківські тематичні стенди, тематичні виставки дитячих робіт, публікації в періодиці).

Форми співпраці педагогічного колективу з батьками вихованців щодо забезпечення ефективності формування соціальної компетентності (відповідно до кількості учасників):

- колективні: батьківські збори, день відкритих дверей, лекції для батьків, батьківські конференції, дитячі ранки з участю батьків, родинні свята;
- групові: консультації з психологом, організація роботи батьківського комітету, заняття в школі молодих батьків, створення і функціонування спільної ради батьків, оформлення наочної інформації, виконання окремих господарських функцій;
- індивідуальні: бесіди, консультації, залучення батьків до проведення екскурсій, виготовлення іграшок та посібників для дітей тощо [12, с. 48]

Процес формування соціальних навичок у дітей з ООП є досить складним та багатограним та вимагає від педагога систематичності; дотримання необхідних принципів роботи; організацію комфортних та сприятливих для ефективної роботи умов; підбір відповідних методів, засобів та прийомів роботи а також їх доцільне застосування.

Л. Гумовська виділяє наступні принципи роботи щодо формування соціальних навичок:

- ціннісно-орієнтований, що визначає орієнтацію дитини на іншу людину;
- прийняття кожної дитини такою, якою вона є, визнаючи її цінність, значущість, унікальність;
- принцип активності та волі самовираження дитини (постановка дитини в позицію самоконтролю та саморегуляції);
- принцип симпатії та участі (дитина має почуватися у цілковитій безпеці, дорослий надає підтримку сам і ненав'язливо організовує її з боку однолітків). Важливо, щоб дані принципи застосовувалися комплексно, а не автономно один від одного – це забезпечить їх максимально ефективний вплив.

Для формування соціальних навичок необхідний вплив відповідних умов, до яких ми відносимо: створення предметно-розвивального середовища, взаємодія з природним та соціальним середовищем, різні види діяльності (ігрова, трудова тощо), фольклор, художні промисли, ремесла, виховний та педагогічний досвід, традиції, звичаї, художня література, твори мистецтва тощо. Систематичний та дозований вплив вищеперерахованих умов сприятиме формуванню у дитини уявлень про навколишній світ та себе, вихованню соціальних почуттів, активної соціальної позиції, що безперечно є передумовою формування соціальних навичок.

Отже, для того, щоб робота щодо формування та розвитку навичок у дітей була успішною важливо правильно підібрати методи роботи та доцільно їх застосувати у ході формування та засвоєння навички. Процес формування соціальних навичок вимагає від педагога застосування навчальних та виховних методів впливу. До навчальних методів, які можуть бути використані для формування соціальних навичок у дітей з ООП включаємо такі групи методів – словесні, наочні та практичні. Також звертаємося до застосування методів виховного впливу, які поділяємо на чотири групи: методи формування і корекції свідомості особистості (переконання, навіювання, освічення, приклад

тощо.); методи формування та корекції досвіду поведінки (вправи та привчання.); методи додаткової мотивації та стимуляції поведінки (змагання, заохочення, покарання, критика тощо.); методи виявлення результатів виховання (спостереження, природний експеримент, аналіз продуктів діяльності, узагальнення незалежних характеристик, анкетування, аналіз документації, індивідуальна бесіда, спеціальні психодіагностичні методики). Застосування цих методів реалізується в індивідуальній, груповій та масових формах роботи.

За умови комплексного застосування різних методів, засобів, прийомів роботи у доцільних формах та з урахуванням відповідних умов і принципів, робота з формування соціальних навичок у дітей з особливими освітніми потребами буде ефективною та як результат представлятиме сформовані та закріплені в поведінці навички соціальної поведінки.

РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДНИЦЬКО ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА ЩОДО ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ НАВИЧОК У ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

2.1. Діагностика рівня сформованості соціальних навичок у дітей з особливими освітніми потребами

Метою нашого дослідження було визначення рівнів розвитку соціальних навичок у дітей з особливими освітніми потребами та експериментальна перевірка ефективності впровадження в освітній процес педагогічних умов для розвитку даного виду навичок у дітей з ООП. та передбачала проведення констатуючого та формувального експерименту. Дане науково-педагогічне дослідження проводилося на базі Волинської громадської організації «Клуб раннього розвитку «Бджілка Майя», м. Луцьк. У дослідженні взяли участь 14 дітей старшої групи №1.

Клуб раннього розвитку «Бджілка Майя» - заклад дошкільної освіти, який працює за власною апробованою методикою та організовує освітню діяльність дітей дошкільного віку за такими напрямками: розвиваючі заняття, заняття з логопедом, послуги психолога, спортивні заняття (йога, фітнес, стретчинг), мистецтво тощо.

Дослідна робота на етапі констатуючого експерименту була спрямована на виявлення рівня оволодіння дітьми дошкільного віку соціальними навичками. У ході дослідження ми послуговувалися такими методами: спостереження, метод експертних оцінок та аналіз продуктів діяльності.

Першим етапом було виділення показників та рівнів розвитку соціальних навичок у дітей з ООП. Для вирішення цього завдання звернулися до парціальної програми з розвитку соціальних навичок та ефективної взаємодії дітей віком від 4 до 6–7 років «Вчимося жити разом» Т. Піроженко, О.

Хартман. Показники та рівні розвитку соціальних навичок визначено на основі вікових особливостей дитини старшого дошкільного віку. Даний період є дуже важливим та значимим у процесі формування соціальних навичок та особистості дитини загалом. У старшому дошкільному віці у дитини поглиблюється уявлення про себе, про свій організм, особистісні якості, можливості, досягнення; формується почуття самоповаги, власної гідності, здатність довільної регуляції своїх дій, дитина будує взаємовідносини з оточуючими; розвивається супідрядність та ієрархія мотивів дій та вчинків, відбувається усвідомлення і закріплення в поведінці ціннісних соціально-моральних орієнтацій; розвиваються вміння словесно виражати свої переживання, настрої, почуття.

Досягаючи старшого дошкільного віку, дитина вже має певну думку про себе, може сформулювати та висловити узагальнене судження про себе. Формується розуміння значення власного імені – вказує на її індивідуальність, статеву приналежність. В цьому віці дитина починає порівнювати себе (свої досягнення, характеристики, дії та вчинки) з іншими людьми. З протіканням етапів вікового розвитку дитина починає пов'язувати своєю самооцінку з реальними досягненнями та оцінками авторитетних дорослих. Співвідносить свої домагання з можливостями, успіхами та невдачами; розуміє, що викликає позитивні, чи негативні судження оточуючих про неї. Формується усвідомлення та розуміння своїх чеснот, вада, самоповага та елементарна гідність. Дитина має уявлення про образ самої себе, своє «Я», місце у системі людської життєдіяльності (у сім'ї, групі однолітків, соціально-комунікативному просторі, в різних видах діяльності). Вміє оцінювати себе, з'являються прояви довільної регуляції своєї поведінки, позитивного ставлення до власного внутрішнього світу (мотиви, ціннісні орієнтації, бажання і мрії, почуття тощо), усвідомлює себе в теперішньому часі та може сформувати уявлення про майбутню себе. Самооцінка в цьому віці має обґрунтований та стійкий характер. Відбувається диференціація складних почуттів (гордість, жалість), наприкінці старшого дошкільного віку дитина починає усвідомлювати своє

соціальне «Я». Дитина розуміє ставлення до себе оточуючих та чим воно зумовлене, домагається визнання з боку референтних осіб.

Дошкільник проявляє зацікавленість до світу соціальних почуттів та взаємовідносин людей, активно досліджує його. Починає проявляти інтерес до обговорення подій минулого і майбутнього в своєму житті, чи житті своїх батьків, близьких. Відбувається усвідомлення таких категорій, як добро і зло, правда і неправда, співчуття і байдужість, сміливість і боягузтво, справедливість і егоїзм, ввічливість і брутальність. Як результат формуються духовні цінності та світогляд загалом, диференціюються моральні поняття, (доброта, чуйність, дружба, чесність, товарицькість тощо) та формується розуміння, як вони проявляються у взаємовідносинах людей та який мають вплив на їх формування.

Дитина прагне стати учасником дитячого товариства, зайняти своє місце в ієрархії цього товариства, вона вже має сформовані комунікативні вміння та вміє ними користуватися, проявляє самостійність у своїй поведінці, вміє налагоджувати контакти та будувати стосунки з однолітками (з певним колом дітей), виникають найпростіші форми групової солідарності. Дитина намагається шукати вирішення конфліктних ситуацій, прагне знайти компроміс, диференціює соціально схвалювану та несхвальну поведінку, може діяти справедливо. Вміє обстоювати власну думку та захищає свої кордони. У старших дошкільників з'являються дисциплінованість, стриманість, усвідомлюється необхідність дотримання правил поведінки та наслідки їх порушень.

Когнітивний контроль власної поведінки стає більш тривалим та стійким. Формуються елементи самоконтролю. В дошкільника інтенсивно розвивається довільна увага, вміння зосереджуватися на чомусь не відволікаючись на зовнішні та внутрішні подразники. Так формується та проявляється вольова властивість – вміння встояти перед спокусою. Дитина вчиться адекватно сприймати та переживати свої успіхи або невдачі. Також, у старшому дошкільному віці виникають «внутрішні моральні інстанції» – прагнення

поводитися згідно з моральними нормами не тому, що цього вимагають дорослі, а тому, що це приємно для себе й для інших.

На основі вищезгаданих вікових особливостей особистісного та соціального розвитку дитини виділено такі показники розвитку соціальних навичок:

- дитина вміє поводитися в колективі, бути ввічливою, вихованою, приймати правильні рішення в різних життєвих ситуаціях;
- має сформовані уявлення про доброту, гуманність, чесність, справедливість як про важливі якості взаємин між людьми та керується ціннісними орієнтирами в житті;
- проявляє прихильність до дорослих та однолітків;
- вміє висловити своє ставлення;
- прагне позитивної оцінки оточуючих;
- здатна до особистісного контакту з дорослими;
- вміє регулювати свої емоції;
- володіє вмінням планувати, організовувати гру, прагне досягти позитивних результатів в індивідуальній та спільній діяльності;
- вміє розв'язувати проблемні ситуації та конфлікти;
- вміє спілкуватися з людьми різного віку, статі;
- знає та відповідально виконує свої обов'язки.

На основі даних показників виділено три рівня розвитку соціальних навичок – високий, середній та низький.

Високий рівень. Поведінка та спілкування дитини мають позитивне спрямування та стійкий характер прояву. Вона добре розуміє правила та культуру поведінки, володіє різними формами та засобами налагодження та підтримання взаємовідносин з оточуючими. Виявляє активний пізнавальний інтерес до навколишнього світу, стосунків та спілкування людей, має уявлення та позитивне ставлення до своєї майбутньої ролі школяра. Охоче вступає в спілкування, виявляє розуміння та інтерес до позиції партнера. Також, відзначається високою мовленнєвою активністю, готовністю прийняти

загальний задум і вмінням пропонувати ідеї, планувати діяльність, може володіти лідерськими якостями та навичками організації колективу (встановлення правил гри, розподіл ролей тощо). Дитина правильно розуміє та проявляє відповідні емоційні стани, прагне бути самостійною.

Середній рівень. Поведінка і спілкування дитини мають позитивне спрямування. Вона добре знає правила культури поведінки та взаємовідносин, виконує їх у звичайній обстановці самостійно: в нових, або нетипових умовах та ситуаціях може відчувати невпевненість, потребу в підтримці та допомозі дорослих. Реагує на оцінку з боку оточуючих стосовно своїх дій, вчинків, рішень та поведінки загалом, утримується від негативних проявів. У спілкуванні прагне до взаєморозуміння, вміє прийняти загальний задум і брати участь у його здійсненні. уважна до емоційного стану інших. Вміє виявити турботу, співчуття, емпатію. Здатна до елементарної саморегуляції та самоконтролю своєї поведінки. Виявляє підкреслений позитивний інтерес до свого майбутнього навчання в школі.

Низький рівень. Поведінка дитини нестійка, напряду залежить від наявної в теперішньому часі ситуації. Дитина має загальні уявлення про правила та культуру поведінки, проте звичка дотримуватись їх на постійній основі у неї не сформована, часто поведінка визначається безпосередніми спонуканнями, а не внутрішніми моральними інстанціями. Спостерігаються труднощі у налагодженні комунікації, спілкуванні, розв'язанні конфліктних ситуацій, що пов'язані з невмінням розуміти та враховувати позицію партнера. Слабко орієнтується в емоційних станах оточуючих та їх проявах. Поряд із позитивними спостерігаються прояви негативної поведінки. Спілкування ускладнюється слабкою саморегуляцією в мовлення. Ставлення до майбутнього (вступ до школи) не визначене, а якщо інтерес і проявляється, то переважно до атрибутивного (предметного) боку нової соціальної позиції.

Проведення констатуючого експерименту передбачало застосування таких методів дослідження як спостереження, бесіда, аналіз продуктів діяльності та використання психодіагностичних методик.

Для проведення спостереження ми пропонували дітям різні види спільної діяльності. Зокрема: заняття, ігри (дидактичні, спортивні, сюжетно-рольові, ігри-тренінги тощо), трудові доручення (скласти іграшки, разом зібрати листя на майданчику, полоти кімнатні рослини тощо), організація колективних форм роботи (робота над творчим проектом, екскурсії, спостереження). Після виконання дітьми вищезгаданих форм роботи проводимо бесіду-рефлексію, обговорення ситуацій тощо.

Також ми звернулися до методу аналізу продуктів діяльності дітей з метою визначення місця та ролі дитини в колективі однолітків та аналізу її відносин з ровесниками. Для цього дітям було запропоновано намалювати малюнки, де вони мають зобразити своїх друзів (додаток Б). Після того, як діти намалювали малюнки ми провели бесіду-рефлексію з дітьми та інтерпретували малюнки за такими критеріями:

- величина фігур (чим більша фігура, тим більш значимою та авторитетною ця людина є для дитини);
- послідовність розташування (як правило, першим дитина малює того, до кого вона найбільш прихильна. Також першою дитина може зобразити себе, тобто вважає себе головною в колективі. Далі дитина зображає всіх в тій послідовності, в якій вона бачить ієрархію колективу, а також демонструє своє ставлення до товаришів. Коли дитина зображає двох людей нероздільно, це може говорити про тісні відносини між ними, або ж про однакову їх роль в колективі);
- відстань між фігурами (мала відстань між фігурами на малюнку свідчить про емоційну близькість, велика – віддаленість. Іноді діти зображають себе поряд з тими, з ким емоційний контакт не налагоджений, але дитина прагне до цього);
- присутність дитини (автора) на малюнку (якщо дитина зобразила себе на малюнку, то місце, де вона намалювала себе вказує на місце, яке вона займає в колективі. У випадку, коли дитина себе не зобразила, ми можемо зробити припущення, що в колективі існує конфліктна ситуація, або ж дитина

таким чином вражає протест. Якщо дитина малює лише себе, це може говорити про те, що малюк не вважає себе повноцінним членом колективу, відчуває самотність. Проте, тут важливу роль відіграє колірна гамма – якщо всі в похмурих тонах, то тут дійсно справа в дискомфорті та самотності; якщо ж дитина зображає себе яскравими кольорами, деталізує та прикрашає своє зображення, то скоріше за все діти нездатні приховати свій егоцентризм, кохання собою);

– відсутність когось з тих, хто мав би бути на малюнку (якщо дитина не зобразила на малюнку того, хто по задуму мав би бути присутнім на малюнку, як правило, вказує на те, що ця особа є джерелом переживань та емоційного дискомфорту для дитини. «Забувши» намалювати цю людину дитина ніби підказує вихід з спричиненою цією людиною некомфортної ситуації. Іноді дитина таким чином «усуває» конкурентів);

– доповнення іншими людьми та фігурами (коли дитина доповнює малюнок персонажами, які за ідеєю малюнка не повинні там знаходитися, це може говорити про те, що дана людина (або предмет чи тваринка) можуть використовуватися дитиною як буфер, що послаблює відчуття власної неповноцінності та безпорадності);

– зображення частин тіла (найбільш інформативним тут є зображення голови. Якщо дитина зобразила її в когось з персонажів дуже детально, то він є авторитетним та значимим для дитини, користується її прихильністю. У випадку, коли дитина пропускає певні риси обличчя, можна зробити висновок, що вона протестує. Наприклад, якщо дитина не намалювала рот, це може означати, що вона чує від даної людини негатив, дорікання, зауваження тощо. Важливе значення для інтерпретації мають руки: якщо вони довгі чи масивні, це може означати прояви агресії від того персонажа, або ж навпаки дитина може зобразити його без рук тим самим «усуваючи» загрозу. Якщо без рук автор зобразив себе. Це говорить про відчуття свого безсилля та безпорадності);

– колірна гамма (кольори відображають почуття, які дитина переживає в момент, коли малює когось чи щось. Все, що дитині подобається, вона зобразить яскравими та теплими тонами. Свою прихильність до когось чи чогось дитина зазвичай підкреслює самим соковитим, або ж своїм улюбленим кольором. Холодні та тьмяні кольори можуть вказувати на наявність конфліктної ситуації в дитячому колективі, неприязнь. Особливо інформативним в такому випадку є чорний колір, який означає неприйняття дитиною когось).

Спостерігаючи показниками та отримали наступні результати. Високий рівень розвитку соціальних навичок за організованою діяльністю дітей з ООП та проаналізувавши продукти їх діяльності, ми оцінили їх поведінку за вищезгаданими продемонстрували 2 дітей (14 %). Діти, віднесені до даного рівня демонструють вміння налагоджувати контакт з людьми різних вікових категорій (ровесники, молодші діти, дорослі тощо) та проявляють ініціативу в спілкуванні. Мають сформовані уявлення про колектив, займають певне місце та розуміють свою роль у ньому. Також ці діти вміють поводити себе ввічливо, виховано, мають сформовані сталі уявлення про якості взаємин між людьми (гуманність, справедливість тощо) та керуються ціннісними орієнтирами у своїх вчинках та поведінці; вміють формулювати та висловлювати своє ставлення стосовно чогось, оцінювати вчинки людей та ситуації, а також прагнуть отримати позитивну оцінку оточуючих. Діти з високим рівнем розвитку соціальних навичок володіють вмінням планувати та організовувати спільну діяльність з оточуючими, нерідко проявляють лідерські якості. Вміють вирішувати конфліктні ситуації.

До середнього рівня ми віднесли 7 дітей (50 %). Опинившись в нових умовах, або в незвичних ситуаціях діти відчують певний емоційний дискомфорт та скутість, потребують підтримки з боку дорослого. Зазвичай не проявляють активної ініціативи в спілкуванні та спільній діяльності, проте з задоволенням підтримують ініціативу від оточуючих. Діти орієнтуються в загальноприйнятих нормах, знають правила поведінки та слідує їм. Ціннісні

орієнтири достатньо сформовані, проте діти не завжди керуються ними при прийнятті рішень. У спілкуванні та колективі діють узгоджено, прагнуть до взаєморозуміння, вміють приймати загальний задум та брати участь у його втіленні. Намагаються уникати конфліктних ситуацій.

На низькому рівні соціальні навички розвинені у 5 дітей (36 %). Поведінка цих дітей нестійка та напряму залежить від поточної ситуації. Діти слабо орієнтуються в емоційних станах та намірах оточуючих, мають труднощі у прогнозуванні поведінки, відповідно, відчують труднощі у спілкуванні, які зумовлені невмінням враховувати позицію партнера. Діти цієї категорії мають загальні уявлення про норми та правила поведінки, проте не мають достатньо сформованої внутрішньої мотивації, щоб їх дотримуватися; виникають труднощі у інтеграції правила в різні життєві ситуації. Також діти не володіють достатнім рівнем саморегуляції. Зазвичай, діти з низьким рівнем розвитку соціальних навичок не зважають на оцінку оточуючих (рис 1.1.).

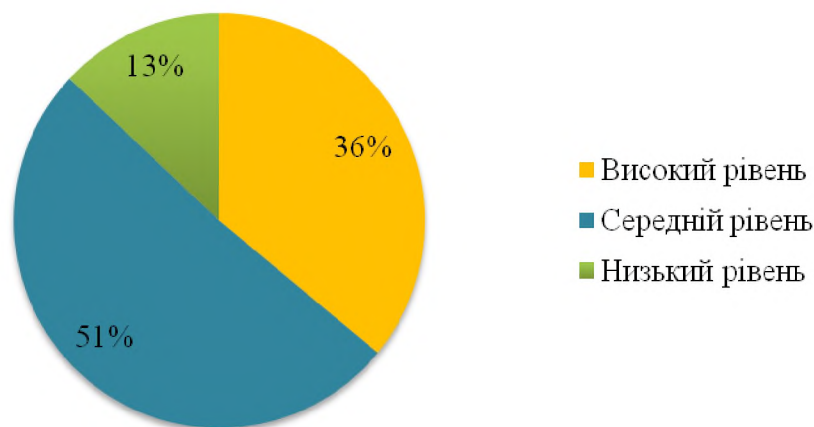

Рис. 2.1. Результати спостереження

Для більш точної діагностики рівня сформованості соціальних навичок у дітей з особливими освітніми потребами, ми звернулися до методики «Діагностика соціального інтелекту Дж. Гілфорда» Методика складається з чотирьох субтестів, три з яких побудовано на невербальному стимульному матеріалі і один – на вербальному. Субтести дозволяють діагностувати чотири

навички в структурі соціального інтелекту: пізнання класів, систем, трансформацій і результатів поведінки.

У своєму дослідженні ми використали субтест 1 «Історії із завершенням» Субтест вимірює фактор пізнання результатів поведінки, тобто здатність передбачати наслідки поведінки персонажів в певній ситуації, передбачити те, що відбудеться далі. Інструкція: в цьому субтесті передбачена робота з картинками, на яких зображено ситуації з життя, що відбуваються з певним персонажем. Важливо дати загальну характеристику персонажу та інших дійових осіб, які будуть присутні на картинках.

У кожному завданні зліва розташований рисунок, який зображає певну ситуацію. Завданням дітей було визначити відчуття і наміри діючих в ній персонажів і обрати серед трьох рисунків справа той, який показує найправдоподібніший варіант продовження (завершення) даної ситуації (додаток А).

Ми проводили даний тест з дітьми у вигляді гри, підкріплюючи його на початку сюрпризним моментом або ж ігровою мотивацією. Наступним етапом було пояснення завдання та роз'яснення правил його виконання. Тут важливо наголосити на тому, щоб діти обрали той варіант відповіді (тобто продовження історії), який є найбільш ймовірний у реальному житті, а не той, який найбільше подобається чи здається цікавим.

Далі переходимо до виконання завдань тесту. Демонструючи зображення ми обов'язково знайомимо дітей з персонажами історії, даємо їм коротку характеристику. Наприклад, розглянемо ситуацію зображену на рис. А. 7. Чоловік на ім'я Боб зайшов пообідати у своє улюблене кафе, де зустрів своїх друзів, які сиділи за столиком неподалік. Вони відразу помітили Боба, привіталися з ним та запросили до себе за столик. Що ж зробив Боб? Розвернувся та вийшов з кафе, як це зображено на першій картинці, похнюпився та пройшов повз своїх друзів, чи з радістю приєднався до своїх товаришів?

Після того, як ми описали ситуацію, діти роблять вибір серед пропонованих завершень ситуації, озвучують його. Обов'язково обговорюємо з дітьми, чому вони вибрали саме цей варіант відповіді. Якщо вибір дитини зупинився на варіанті, де Боб приєднався до своїх друзів, дитина отримує три бали; якщо на варіанті, де герой історії розвернувся і вийшов з кафе, чи похнюпився і пройшов повз друзів, то дитина отримує 2 бали (за умови, якщо відповідь аргументована) або 1 бал, якщо дитина не може пояснити свій вибір. Важливо не озвучувати дітям бали в ході проведення тесту, щоб тест не перетворився у своєрідне змагання між учасниками.

На завершальному етапі тестування проводимо з дітьми рефлексію у вигляді бесіди. В ході бесіди продовжуємо спостерігати за дітьми: наскільки включені в розмову, як висловлюють свої судження, чи вміють слухати та чути співрозмовників і т.д.

Якщо в результаті тесту дитина набрала від 24 до 16 балів, це свідчить про високий рівень розвитку соціального інтелекту; від 16 до 8 балів – середній рівень; якщо кількість балів нижча 8, це свідчить про низький рівень розвитку соціального інтелекту. В результаті проведення тесту спостерігається тенденція переважно середнього та низького рівнів розвитку соціального інтелекту у дітей з ООП. Результати тесту представлені у вигляді діаграми (рис. 2.2).

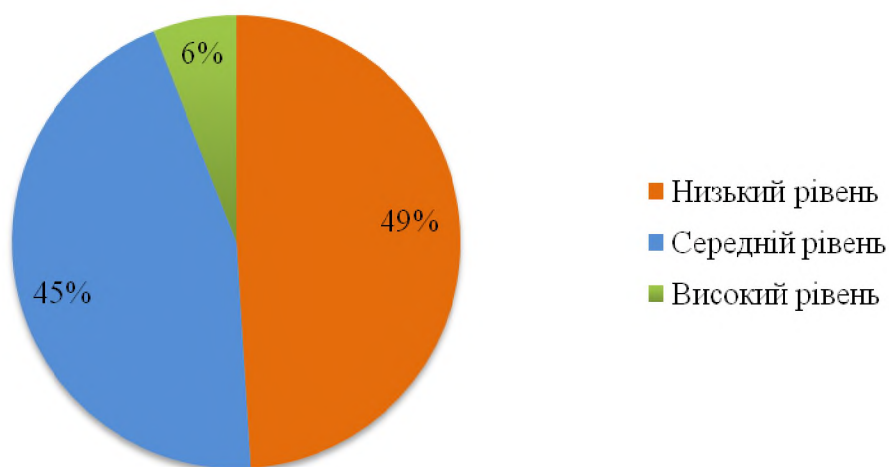

Рис. 2.2. Результати субтесту 1 «Історії з завершенням»

Отже, враховуючи результати констатуючого експерименту, ми можемо зробити висновок, що соціальні навички у дітей з особливими освітніми потребами розвинені переважно на низькому та середньому рівнях, а отже є потреба впровадження в освітній процес педагогічних умов, що сприятимуть формуванню соціальних навичок. Результати констатуючого експерименту представлено у вигляді діаграми (рис. 2.4).

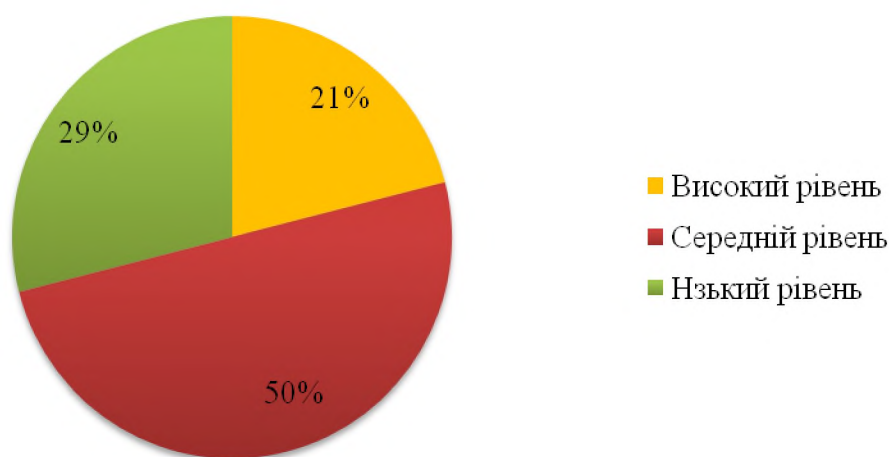

Рис. 2.3. Рівні розвитку соціальних навичок у дітей з ООП

Метою констатуючого етапу нашого дослідження була діагностика рівня сформованості та розвитку соціальних навичок у дітей з особливими освітніми потребами. Для оцінки рівня розвитку соціальних навичок у дітей з ООП ми виділили три рівня розвитку соціальних навичок: високий, середній, низький та користувалися наступними показниками: вміння поводитися в колективі, бути ввічливою, вихованою, приймати правильні рішення в різних життєвих ситуаціях; сформовані уявлення про доброту, гуманність, чесність, справедливість як про важливі якості взаємин між людьми; дитина керується ціннісними орієнтирами в житті; проявляє прихильність до дорослих та однолітків; вміння висловити своє ставлення; прагнення до отримання позитивної оцінки оточуючих; здатність до особистісного контакту з

дорослими; регуляція своїх емоцій; володіння вмінням планувати, організувати гру, прагнення досягти позитивних результатів в індивідуальній та спільній діяльності; вміння розв'язувати проблемні ситуації та конфлікти, спілкуватися з людьми різного віку, статі; знання та відповідальне виконання своїх обов'язків.

Для проведення констатуючого експерименту ми використали такі методи: спостереження, метод експертних оцінок, бесіда, аналіз продуктів діяльності. Звернулися до застосування психодіагностичної методики «Діагностика соціального інтелекту Дж. Гілфорда», зокрема, субтесту 1 «Історії з завершенням».

В результаті діагностики рівнів сформованості соціальних навичок у дітей з ООП ми виявили, що лише 3 (21%) дітей мають високий рівень розвитку соціальних навичок; 7 (50%) дітей володіють соціальними навичками на середньому рівні; 4 (29%) дітей продемонстрували низький рівень розвитку даного типу навичок.

Результати констатуючого експерименту підтвердили необхідність впровадження в освітній процес педагогічних умов, які сприятимуть формуванню та розвитку соціальних навичок у дітей з ООП, а отже тема нашого дослідження на сьогоднішній день є актуальною та вимагає уваги з боку дослідників

2.2. Експериментальна перевірка педагогічних умов формування соціальних навичок у дітей з особливими освітніми потребами

З метою покращення показників рівня сформованості соціальних навичок у дітей з особливими освітніми потребами, отриманих на етапі проведення констатуючого експерименту, нами було проведено формувальний експеримент. Досягнення мети даного етапу нашого дослідження передбачало виконання таких завдань:

- визначення педагогічних умов формування соціальних навичок у дітей з ООП;
- оцінка доцільності впровадження педагогічних умов для формування соціальних навичок у дітей з особливими освітніми потребами;
- впровадження педагогічних умов для формування соціальних навичок у дітей з ООП;
- порівняння показників констатуючого та формувального експериментів та формулювання висновків.

Для визначення рівня необхідності та доцільності впровадження педагогічних умов в освітній процес нами було проведено анкетування педагогів Клубу раннього розвитку «Бджілка Майя» (додаток В). В опитуванні взяли участь 11 педагогів. В результаті проведеного анкетування простежуються наступні тенденції:

- робота з формування соціальних навичок у дітей з ООП є доцільною;
- соціальні навички відіграють важливу роль у становлення особистості дитини;
- робота з формування та розвитку соціальних навичок у дітей з ООП серед вихованців реалізується недостатньо;
- більшість респондентів у своїй педагогічній діяльності лише інколи застосовують форми роботи, що сприяють формуванню та розвитку соціальних навичок у дітей з особливими освітніми потребами;
- у роботі з формування соціальних навичок у дітей з ООП у більшості респондентів виникають труднощі;
- педагоги хотіли б удосконалити свої вміння та поповнити теоретичні знання з питання формування та розвитку соціальних навичок у дітей з ООП.

Отже, результати анкетування вкотре підтверджують актуальність нашого дослідження та необхідність пошуку нових підходів у роботі з формування соціальних навичок у дітей з ООП.

Ми виділили та впровадили такі педагогічні умови для формування та розвитку соціальних навичок у дітей з ООП:

- створення предметно-розвивального середовища, наповнення його стимульним матеріалом;
- застосування інноваційних методів та прийомів;
- створення та підтримання позитивної, довірливої атмосфери в групі;
- цілеспрямована та організована співпраця педагогів з батьками;
- сформована на належному рівні соціальна та емоційна компетентність педагога;
- застосування індивідуального підходу у роботі з дітьми з ООП;
- глибокі теоретичні знання та практичні навички педагога в полі питання формування соціальних навичок у дітей з ООП.

Для впровадження вищеперерахованих педагогічних умов ми звернулися до різних форм роботи з дітьми, зокрема: заняття, ігри, бесіди, спостереження, колективна робота (над творчим проектом, колективна праця тощо). Також провели роботу з батьками у формі консультацій та бесіди.

Заняття – це форма організованої діяльності, яка передбачає взаємодію педагога з дітьми, де педагог займає ведучу роль, а діти оволодівають навчальною діяльністю. Зокрема ми звернулися до застосування наступних видів занять:

- тематичні заняття (заняття має навчальний характер, проте виконує розвиваючі та виховні завдання; підпорядковане конкретній одній темі та має на меті виконання завдань до одного розділу програми);
- комплексні (спрямоване на розкриття певної теми різними засобами та видами діяльності. Мета заняття підпорядковується одному розділу програми);
- комбіновані (включає в себе частини різних розділів програми, наприклад: математика і фізкультура, розвиток мовлення і малювання, музика та валеологія тощо);

– інтегровані (поєднують в собі два і більше розділи програми, що дозволяє застосовувати різні види діяльності навколо однієї теми. Такі заняття мають розвивальний характер та сприяють формуванню системного мислення, позитивного емоційного ставлення до навчальної діяльності, цілісної картини світу);

– контрольні діагностичні заняття (такий вид занять необхідний для перевірки, контролю та аналізу сформованості знань, умінь та навичок. Зазвичай, такі заняття передбачають застосування практичних методів, ігрових прийомів, експериментування, ситуації вибору тощо.)

– нетрадиційні заняття (інноваційна форма роботи з дітьми. До таких занять ми відносимо заняття-подорожі, міні заняття, заняття-сюрприз, заняття-казка, заняття-пошук, заняття-вікторина, уроки ввічливості, квести).

З метою розвитку соціальних навичок ми впровадили на заняттях такі педагогічні умови з вищезгаданого переліку:

– створення предметно-розвивального середовища, наповнення його стимульним матеріалом (застосовували максимально можливу кількість наочних матеріалів, зокрема надали перевагу реальним предметам, а не їх зображенням – це дозволило дітям детальніше дослідити об'єкти; вивчити не лише візуальні, а й функціональні його можливості; також це сприяло підсиленню інтересу та, відповідно, стійкішій концентрації уваги);

– застосування інноваційних методів та прийомів;

– створення та підтримання позитивної, довірливої атмосфери в групі (на заняттях цьому сприяли ігри-вітання, психогімнастики, вправи для релаксації, організація спільної та командної роботи дітей на занятті, виконання спільного завдання).

Заняття ми проводили в три етапи: вступ, основна частина та підсумок заняття. На початку заняття, тобто у вступній частині, ми застосували різні прийоми та засоби. Здебільшого це були психогімнастики – вправи, де діти мають можливість продемонструвати власний емоційний стан, простежити його в інших, налагодити контакт з учасниками. Для прикладу такі вправи:

«Чарівний клубочок», «Горбинка теплих слів», «Комплімент», «Моє привітання» тощо. Також зверталися до застосування вправ-релаксацій, проте їх використання є доречним на різних етапах заняття. Відведений час для релаксації, який ми організували у вигляді гри, дозволяє зняти емоційне збудження, налаштуватися на роботу, розвантажитися.

Вдалим рішенням було підкріплювати такі вправи музичним супроводом, або ж нетривалою сюжетною розповіддю. Після вправ, згаданих вище, ми застосовували такі прийоми як сюрпризний момент, або ж розігрування проблемної ситуації. Дані прийоми необхідні для зацікавлення дітей подальшою діяльністю та пробудження мотивації. Для прикладу сюрпризний момент: «До нас у гості чарівна гостя – Лісова Фея»; мотивація «Фея зачаклувала чарівний ліс і він втратив свої кольори. Давайте допоможемо зняти чари, та розфарбуємо ліс». Після цього ми переходимо до основної частини заняття.

На наступному етапі завданням педагога є ефективно організувати діяльність дітей. Для формування соціальних навичок ми звернулися до таких форм організації дитячої діяльності: колективна робота над творчим проєктом, естафети, змагання, робота в парах та командах. Завдяки такій організації діяльності діти вчилися співробітництву один з одним, брати на себе певну роль та виконувати відповідні функції, налагоджувати комунікацію та стосунки для досягнення колективної мети. Також застосовували індивідуальні форми роботи, де діти могли самовиразитися та презентувати себе. Після виконання завдань основної частини заняття обов'язково проводимо з дітьми рухливу форму роботи (танцювальна пауза, фізкультхвилинка, рухлива гра тощо) для зняття розумового та емоційного напруження.

Заключну частину заняття (підсумок) ми проводили у формі короткої узагальнюючої бесіди, рефлексії, організації виставки робіт (якщо заняття передбачало виконання творчої роботи). Головною метою даного етапу є узагальнення знань та навичок, отриманих на занятті та аналіз діяльності дітей (обговорення того, що вдалося найкраще та над чим ще варто попрацювати;

обговорення факторів, які вплинули на діяльність дітей; генерування нових ідей тощо). Закінчення заняття ми проводили на позитивній ноті, щоб залишити у дітей позитивні емоції та враження.

Також, в рамках роботи над формуванням соціальних навичок у дітей з ООП ми зверталися до таких форма роботи як спостереження та бесіда. Дані форми роботи можуть застосовувати як окремо так і в комплексі. Наприклад, для підвищення ефективності спостереження ми можемо підкріпити його бесідою або поясненням. Ми провели з дітьми експериментальної групи бесіди на тему «Чому важливо бути терплячим?», «Страх – мій страж», «Емоції: що це та навіщо вони потрібні?»; спостереження за працею медичної сестри; спостереження за тим, як спілкуються діти в інших групах та за роботою працівників дошкільного навчального закладу.

Серед різних форм організації діяльності дітей важливе значення надається іграм. Відомо, що основним видом діяльності дітей дошкільного віку є гра. Гра – це основна форма включення дитини дошкільного віку в соціум, за допомогою якої дитина готується до «дорослого життя». Ігрова діяльність сприяє соціалізації дитини, формуванню її особистості та гуманістичних спрямувань діяльності, дає можливість дошкільнику проявити свої індивідуальні особливості, розвиває уяву. Гра є своєрідним тренуванням для дитини, де вона відпрацьовує свої соціальні навички, випробовує їх у контексті різних ситуацій, бере на себе та грає певні соціальні ролі в грі.

У грі діти самостійно, з власної ініціативи налагоджують контакт, будують між собою стосунки. Коли гра дітей стає невимушеною (тобто без втручання дорослих), вона стає для дошкільників своєрідним добровільним тренуванням, де діти засвоюють морально-етичні норми та правила.

Для роботи над формування соціальних навичок доцільним є застосування різних ігор, проте найбільш ефективними ми вважаємо сюжетно-рольові ігри (розігрування дітьми певного сюжету, у якому кожен учасник має свою роль та дотримується рольової поведінки. Наприклад: «Доньки-матері», «Магазин», «Кафе», «Лікарня» тощо.); режисерські ігри (дитина сама продумує

сюжет та накладає ролі на іграшки); театралізовані ігри (тут діти за допомогою мовлення, міміки, жестів намагаються передати емоційний стан та фізичні характеристики обраного персонажа, відтворює його дії відповідно сюжету); ігри за темами літературних творів чи мультфільмів (діти приймають на себе певну роль, відтворюють доступні для цього характеристики персонажа в ігровому сюжеті).

В ході нашого дослідження ми проводили з дітьми ігри, які мають на меті безпосередньо формування певних соціальних навичок.

Гра «Дах»

Мета: формувати у дітей вміння просити про допомогу та відгукуватися на прохання допомогти; удосконалювати вміння виражати свої емоції за допомогою жестів та міміки.

Матеріали: аркуші паперу А4.

Хід гри: аркуші паперу згинаємо навпіл та кладемо на голову кожному учаснику (робимо дах). Вмикається музика та допоки вона грає діти хаотично рухаються по кімнаті. Якщо у когось з учасників «дах» впав, він не може підняти його сам, а має попросити без слів (за допомогою жестів та міміки) когось з гравців про допомогу, а вони в свою чергу мають йому допомогти.

У ході систематичного проведення даної гри ми помітили, що діти стали уважнішими один до одного, частіше стали проявляти емпатію та співпереживання до товаришів та прагнення допомогти. Більш сором'язливі діти сміливіше просили про допомогу та приймали її.

Гра «Головом'яч» (Фопель Клаус)

Мета: розвивати навички співпраці в парах (трійках); вчити дітей довіряти один одному.

Матеріали: м'ячі.

Хід гри: для початку діти розділяються на пари або трійки. Спосіб розподілу визначається педагогом ситуативно. Після цього діти мають лягти на живіт повернувшись обличчям один до одного. В простір, що утворився між обличчями кладемо м'яч та ставимо перед дітьми завдання встати на ноги та

одночасно підняти м'яч, торкаючись його лише своїми обличчями. Діти повинні самостійно домовлятися між собою стосовно алгоритму виконання завдання.

На початкових етапах дослідження лише декілька дітей впоралися з поставленим завданням. Головною проблемою невдач були хаотичні дії, що були зумовлені відсутністю вміння домовлятися. Після систематичного виконання даної вправи діти навчилися домовлятися та планувати спільну діяльність, відповідно, абсолютна більшість спроб виконати дане завдання завершувалися успіхом. Таким чином, ігри позитивно вплинули на розвиток соціальних навичок у дітей з особливими освітніми потребами.

У результаті впровадження в освітній процес педагогічних умов для формування соціальних навичок у дітей з особливими освітніми потребами у дітей старшої групи відбулися позитивні зміни. Після проведення контрольного етапу експерименту (діагностики) рівня сформованості соціальних навичок у дітей з ООП ми отримали такі показники: високого рівня розвитку соціальних навичок досягли 29% (4) дітей; на середньому рівні соціальні навички сформовані 57% (8) дітей; на низькому рівні соціальні навички лишилися у 14% (2) дітей (рис. 2.4).

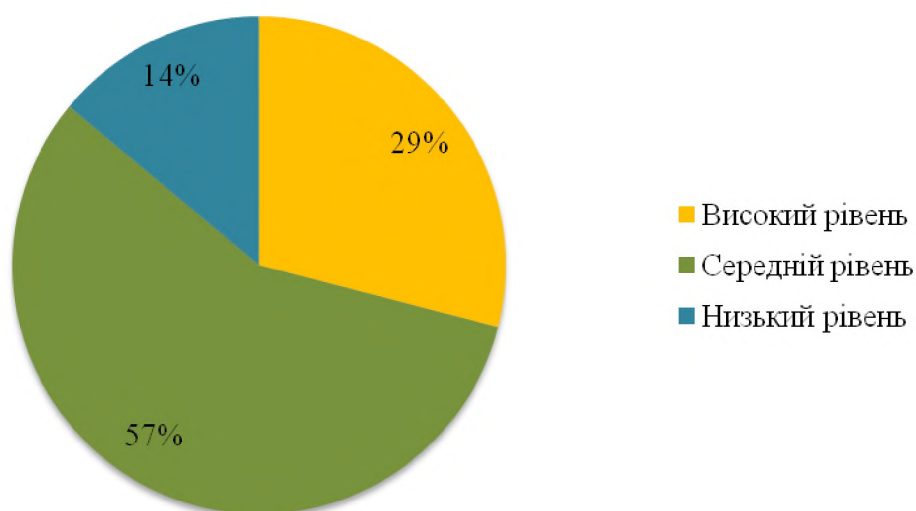

Рис. 2.4. Рівні сформованості соціальних навичок у дітей з ООП

З огляду на те, що зміна показників демонструє підвищення рівня сформованості соціальних навичок у дітей з особливими освітніми потребами, ми маємо підстави вважати, що впровадження вищезгаданих педагогічних умов було ефективним. Результати впровадження педагогічних умов з формування соціальних навичок у дітей з особливими освітніми потребами відображено у порівняльній діаграмі на рис. 2.5.

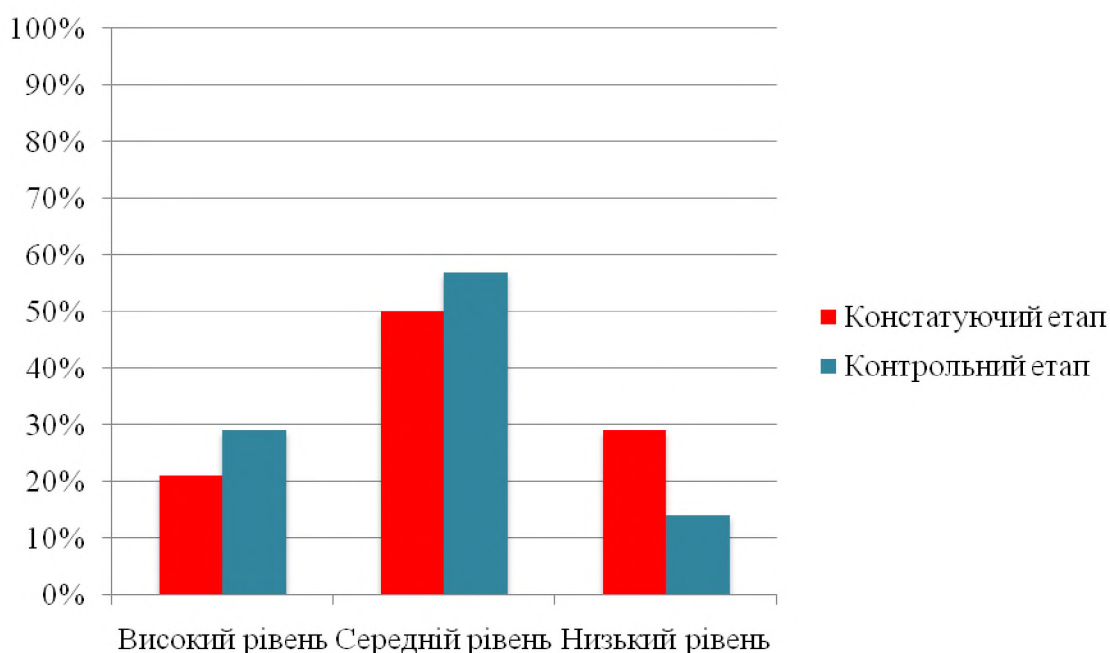

Рис. 2.5. Результати впровадження педагогічних умов з формування соціальних навичок у дітей з особливими освітніми потребами

Констатуючий етап експерименту показав, що питання формування соціальних навичок у дітей з особливими освітніми потребами залишається відкритим. Для вирішення цієї проблеми було розроблено та впроваджено в освітній процес педагогічних умов формування соціальних навичок у дітей з ООП, а саме:

- створення предметно-розвивального середовища, наповнення його стимульним матеріалом;

- застосування інноваційних методів та прийомів;
- створення та підтримання позитивної, довірливої атмосфери в групі;
- цілеспрямована та організована співпраця педагогів з батьками;
- сформована на належному рівні соціальна та емоційна компетентність педагога;
- застосування індивідуального підходу у роботі з дітьми з ООП;
- глибокі теоретичні знання та практичні навички педагога в полі питання формування соціальних навичок у дітей з ООП.

Експериментальна перевірка показала, що впровадження в освітній процес таких педагогічних умов є результативним, оскільки на етапі констатуючого експерименту високим рівнем розвитку соціальних навичок володіють 21% дітей, середнім – 50%, а на етапі контрольної перевірки дані показники збільшилися на 8 % високий рівень, та на 7 % середній рівень. В свою чергу показники низького рівня зменшилися на 15 %. Отож, розроблені педагогічні умови є ефективними та можуть застосовуватися у роботі з формування соціальних навичок у дітей з особливими освітніми потребами.

ВИСНОВКИ

У результаті виконання кваліфікаційної роботи магістра були зроблені наступні висновки:

1. Дослідженням проблеми формування соціальних навичок займалось чимало вітчизняних та зарубіжних науковців, проте не існує єдиного підходу до організації процесу їх формування, тому дане питання по сьогодні лишається актуальним.

Соціальні навички – це особливі навички, що характеризуються цілеспрямованістю, відповідають ситуації спілкування та діють під когнітивним контролем індивіда та включають в себе такі компоненти: соціальна обізнаність, соціальне пізнання, соціальна комунікація, соціальна мотивація, аутистичні манери. Соціальні навички є одними з найважливіших життєвих навичок, що необхідні людині, у результаті сформованості яких індивід набуває соціальної орієнтації, опановує елементарні навички самообслуговування, засвоює правила поведінки та норми суспільства. В протилежному ж випадку, коли соціальні навички сформовані не достатньо, або не сформовані взагалі є ризики зниження ефективності комунікації з оточуючими, нестабільність роботи емоційної сфери, можливий розвиток депресивних станів, відчуття самотності, занижена самооцінка тощо.

2. Робота з формування соціальних навичок у дітей з особливими освітніми потребами є ефективною за умови комплексного застосування методів, засобів та прийомів роботи у доцільних формах, а також з урахуванням відповідних умов і принципів,

Принципи роботи з формування соціальних навичок: ціннісно-орієнтований; прийняття кожної дитини такою, якою вона є, визнаючи її

цінність, значущість, унікальність; активності та волі самовираження дитини; симпатії та участі.

До умов формування соціальних навичок ми відносимо: створення предметно-розвивального середовища, взаємодія з природним та соціальним середовищем, різні види діяльності (ігрова, трудова тощо), фольклор, художні промисли, ремесла, виховний та педагогічний досвід, традиції, звичаї, художня література, твори мистецтва тощо. Систематичний та дозований вплив вищеперерахованих умов сприяє формуванню в індивіда уявлень про навколишній світ та себе, вихованню соціальних почуттів, активної соціальної позиції, що безперечно є передумовою формування соціальних навичок.

Процес формування соціальних навичок потребує застосування навчальних та виховних методів впливу. До навчальних методів формування соціальних навичок у дітей з ООП включаємо такі методи: словесні, наочні та практичні; до методів виховного впливу – методи формування і корекції свідомості особистості, методи формування та корекції досвіду поведінки, методи додаткової мотивації та стимуляції поведінки, методи виявлення результатів.

Формування соціальних навичок реалізується в індивідуальній, груповій та масових формах роботи.

3. На констатуючому етапі була здійснена діагностика рівня сформованості та розвитку соціальних навичок у дітей з особливими освітніми потребами. Для проведення діагностики рівня сформованості соціальних навичок ми звернулися до наступних методів: спостереження, метод експертних оцінок, бесіда, аналіз продуктів діяльності. Було застосовано психодіагностичну методику «Діагностика соціального інтелекту Дж. Гілфорда», зокрема, субтест 1 «Історії з завершенням».

У результаті діагностики рівнів сформованості соціальних навичок у дітей з ООП ми виявили, що лише 3 (21%) дітей мають високий рівень розвитку соціальних навичок; 7 (50%) дітей володіють соціальними навичками на

середньому рівні; 4 (29%) дітей продемонстрували низький рівень розвитку даного типу навичок (рис. 2.3).

4. Експериментальна перевірка проводилася в два етапи: констатуючий та формувальний. Результати констатуючого етапу показали, що проблема формування соціальних навичок у дітей з ООП є актуальною. Це зумовлено відсутністю єдиного підходу до організації роботи з формування цих навичок. Для вирішення даної проблеми у ході формувального етапу експерименту було розроблено та впроваджено в освітній процес педагогічні умови формування соціальних навичок у дітей з особливими освітніми потребами: створення предметно-розвивального середовища, наповнення його стимульним матеріалом; застосування інноваційних методів та прийомів; створення та підтримання позитивної, довірливої атмосфери в групі; цілеспрямована та організована співпраця педагогів з батьками; сформована на належному рівні соціальна та емоційна компетентність педагога; застосування індивідуального підходу у роботі з дітьми з ООП; глибокі теоретичні знання та практичні навички педагога в полі питання формування соціальних навичок у дітей з ООП.

Експериментальна перевірка показала, що впровадження в освітній процес таких педагогічних умов є результативним, оскільки на етапі контрольної перевірки показники збільшилися на 8% високий рівень, та на 7% середній рівень. В свою чергу показники низького рівня зменшилися на 15% (рис. 2.5). Отож, розроблені педагогічні умови є ефективними та можуть бути застосовані у роботі з формування соціальних навичок у дітей з особливими освітніми потребами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти): нова редакція. Міністерство освіти і науки України. 12.01.2021. № 33.
2. Види та типи занять у сучасному ДНЗ. Пам'ятка для вихователя. Веб-сайт: <http://leleka.rv.ua/index.php?m=content&d=view&cid=842&printmode=on> URL: (дата звернення: 21.11.2023)
3. Гончарова, О. К. Соціальні навички учнів початкової школи як предмет педагогічного дослідження. *Академічні студії. Серія «Педагогіка»*. 2022. №1. С. 103–109.
4. Горішна, Н. Сутність поняття «соціальні навички» та їх вплив на соціальну компетентність дітей з особливими освітніми потребами. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: педагогіка*, 2022. Т. 1. № 1: С. 40–7
5. Гулай О. І., Турик К. А. Роль інклюзивного середовища у формуванні соціальних навичок дітей з особливими освітніми потребами. *Соціальна допомога і соціальна робота: виклики сучасності*: матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф. 11–12 трав. / упоряд.: О. Жук, В. Малиновський, О. Сільвестрова, І. Сушик. Луцьк: ЛНТУ, 2023. С. 245–247.
6. Дучимінська Т., Коць М., Кульчицька А. Емоційний інтелект та соціальні навички у дітей з особливими освітніми потребами: діагностично-дослідницький аспект. *Психологічні перспективи*. 2022. Вип. 39. С. 99–111.
7. Коваль Л. В., Компанець, Н. М. Включення дітей з особливими потребами у соціальне середовище: особливості формування комунікації та подолання поведінкових розладів: навчально-методичний посібник. Київ:

інститут спеціальної педагогіки і психології ім. Миколи Ярмаченка НАПН України, 2020. 137 с.

8. Концепція розвитку інклюзивної освіти: Наказ МОН від 01.10.2010 № 912. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-kontseptsii-rozvitku-inklyuzivnogo-navchannya> (дата звернення: 11.09.2023)

9. Кубата Н. П., Айзенбарт М. М. Гра як засіб формування соціальної компетенції у дітей старшого дошкільного віку. *Молодий вчений*, Вип. 5 (57), С. 53–57.

10. Лесіна Т. М. Підготовленість майбутнього вихователя до розвитку соціальних навичок у дошкільників як педагогічна проблема. *Збірник наукових праць «Педагогічні науки»*, 2016. С. 85–89.

11. Лункіна, Т. І.; Сизоненко, Ю. С. Соціалізація молоді з особливими освітніми потребами. *Modern economics*. № 25. 2021. С. 98–104.

12. Матвієнко С.І. Методика формування у дошкільників соціальної компетентності: навч.- метод. посібник. Ніжин : НДУ ім. М.Гоголя, 2012. 103 с.

13. Методи організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності: веб-сайт. URL: https://stud.com.ua/46459/pedagogika/metodiv_organizatsiyi_zdiysnennya_navchalno_piznavalnoyi_diyalnosti (дата звернення: 10.10.2023).

14. Організаційно-методичні засади діяльності інклюзивно-ресурсних центрів: навч.-метод. посіб /За заг. ред. М. А. Порошенко та ін. Київ. 2018. 252 с

15. Парціальна програма з розвитку соціальних навичок ефективної взаємодії дітей від 4 до 6–7 років «Вчимося жити разом». К.: Видавництво «Алатон», 2016. 32 с.

16. Першко Г. О. Інтеграція у суспільство дітей з особливостями психофізичного розвитку. *Соціальна педагогіка* : навч. посібник. Київ, 2013. С. 176–186.

17. Піканова Н. В. Гра, як метод соціалізації дошкільника з особливими освітніми потребами в інклюзивних групах. *Діти з особливими потребами в*

освітньому просторі : зб. матеріалів V Міжнародного конгресу зі спеціальної педагогіки, психології та реабілітології 10–11 жовтня 2019 р. Чернігів: Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г.Шевченка, 2019. С. 170–172.

18. Психологічна енциклопедія / автор-упор. О. М. Степанов. Київ: Академвидав. 2006. 423 с.

19. Психологія дитячих малюнків: значення, розшифровка та аналіз. Веб-сайт: URL: <https://presa.com.ua/psykholohiia/psikhologiya-dityachikh-malyunkiv-znachennya-rozshifrovka-ta-analiz.html> (дата звернення: 11.11.2023).

20. Супрун М. О. Педагогіка: підручник для духовних і світських закладів освіти. Київ: КДА. 2018. 40 с.

21. Ткачук Ю. Концептуальні підходи до визначення поняття «соціальні навички». *Наука. Освіта. Молодь*. 2021. № 2. С. 181–184.

22. Шевченко. Ю. В. Соціалізація дітей з особливими потребами в умовах інклюзивної освіти в Україні. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*. Вип.9. 2017.

23. Юрченко О. І. Формування соціальних навичок у дітей з особливими освітніми потребами. *The 5th International scientific and practical conference “Science and innovation of modern world” January 25–27, 2023 Cognum Publishing House, London, United Kingdom, 2023*. С. 311–315.

24. Янченко А. Соціальна адаптація дітей з особливими потребами. Особливості роботи в гуртку. *Позашкілля*. 2014. № 3. С. 48–50.

25. Little S. G., Swangler J., Akin-Little A. Defining social skills. *Hand book of social behavior and skills inc hildren*. Springer.Cham. 2017. P. 9–17.

ДОДАТКИ

Додаток А

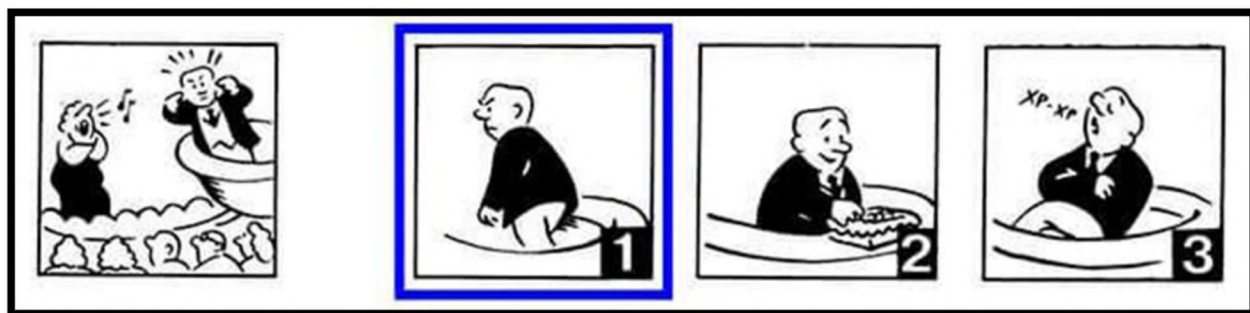

Рис. А. 1.

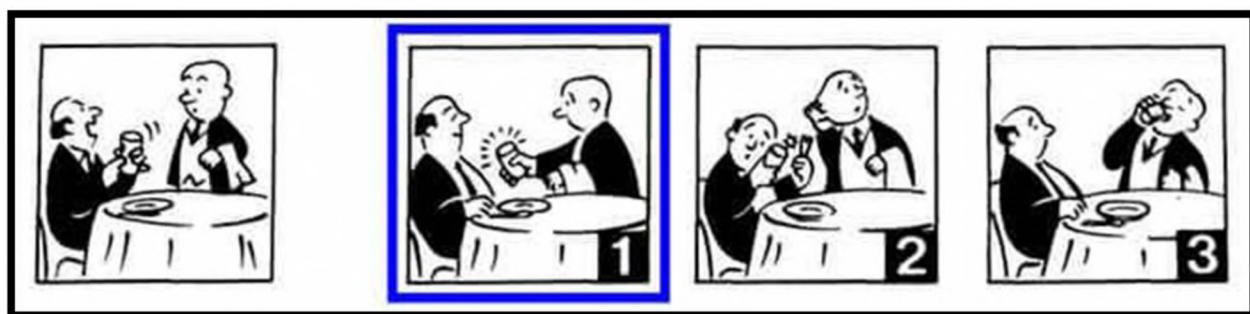

Рис. А. 2.

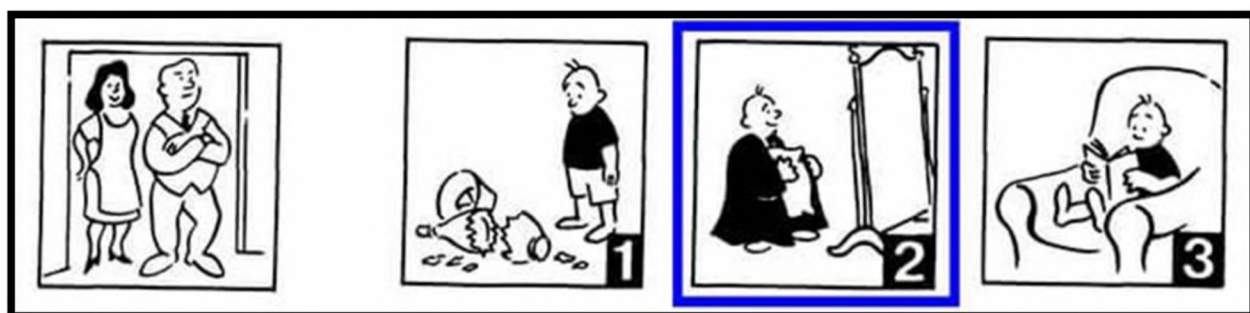

Рис. А. 3.

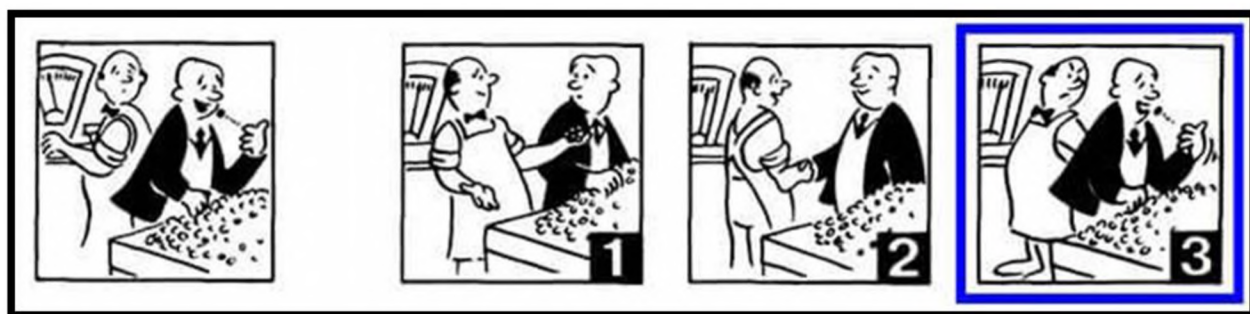

Рис. А. 4.

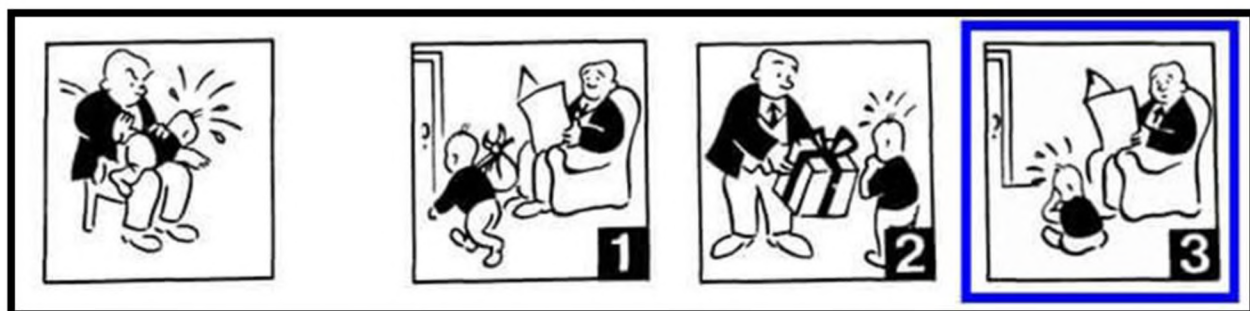

Рис. А. 5.

Рис. А. 6.

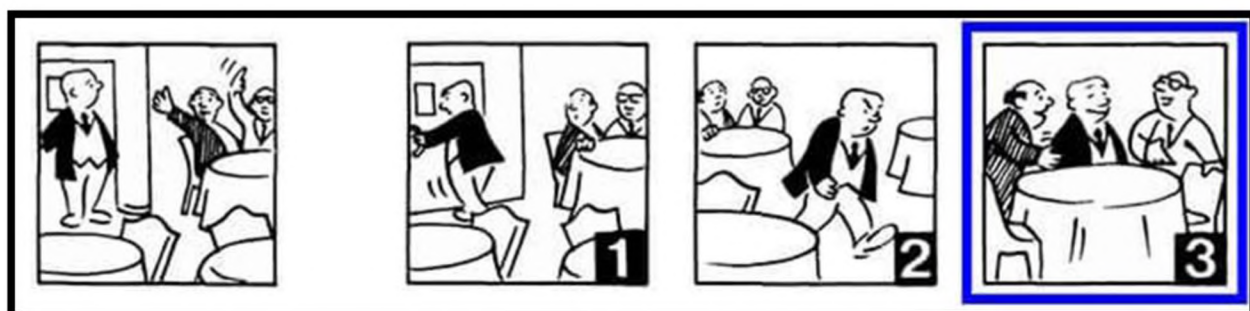

Рис. А. 7.

Додаток Б

Рис. Б. 1.

Рис. Б. 2.

Рис. Б. 3.

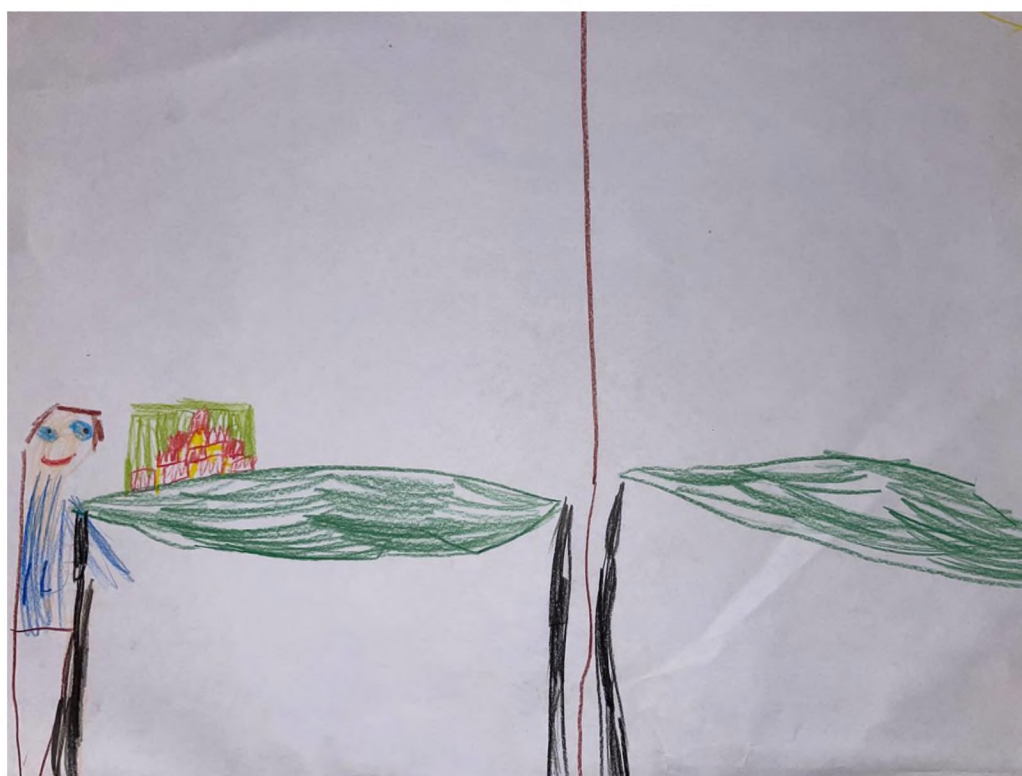

Рис. Б. 4.

Рис. Б. 5.

Рис. Б. 6.

Рис. Б. 7.

Рис. Б. 8.

**Анкета для педагогів закладу дошкільної освіти
«Формування соціальних навичок у дітей з особливими
освітніми потребами»**

Шановний вихователю!

Пропонуємо Вам взяти участь у дослідженні «Формування соціальних навичок у дітей з особливими освітніми потребами». Що таке соціальні навички? Як сформувати їх у дітей з особливими освітніми потребами? Ці та деякі інші питання ми хотіли б обговорити з Вами, зважаючи на ваш досвід та знання.

Спостереження та думки фахівців дозволяють змалювати загальну картину формування та розвитку соціальних навичок у дітей з ООП та окреслити шляхи удосконалення даного процесу. А в цьому ми з Вами, однозначно, зацікавлені. Якщо Ви виявите бажання ознайомитися з результатами дослідження, Вам обов'язково буде надана така можливість.

Оберіть серед запропонованих один варіант відповіді.

1) Чи вважаєте Ви доцільною роботу з формування соціальних навичок у дітей з особливими освітніми потребами?

- а) так;
- б) ні;
- в) частково.

2) Наскільки важливою, на Вашу думку, є роль соціальних навичок у становленні особистості?

- а) важлива;
- б) не дуже важлива;
- в) взагалі не важлива.

3) Як Ви вважаєте, чи достатньо розвинені соціальні навички у вихованців вашої групи?

- а) достатньо;
- б) недостатньо;
- в) зовсім не розвинені.

4) На Вашу думку, чи достатньо реалізується робота з розвитку соціальних навичок у дітей з ООП серед вихованців ваших груп?

- а) достатньо;
- б) недостатньо;
- в) зовсім не реалізується.

5) Як часто у своїй педагогічній діяльності Ви застосовуєте форми роботи, що сприяють формуванню та розвитку соціальних навичок у дітей з особливими освітніми потребами?

- а) часто;
- б) інколи;
- в) ніколи.

6) На Вашу думку, чи володієте ви достатнім арсеналом методів та прийомів для формування соціальних навичок у дітей з ООП?

- а) так;
- б) ні;
- в) важко відповісти.

7) Чи виникають у Вас труднощі в роботі з формування соціальних навичок у дітей з особливими освітніми потребами?

- а) так;
- б) ні;
- в) інколи.

8) Чи хотіли б Ви удосконалити свої вміння та поповнити теоретичні знання з питання формування та розвитку соціальних навичок у дітей з ООП?

- а) так;
- б) ні.

Про себе:

Ваша стать:

а) жін.;

б)чол.

Ваш вік:

а) 18 – 25 років;

б) 25 – 35 років;

в) 35 – 50 років;

г) 50 років і більше.

Ваша освіта:

а) неповна середня;

б) повна середня;

в) середня спеціальна;

г) незакінчена вища;

д) вища.

Ваша посада: _____

Дякуємо за участь в опитуванні!

Таблиця В. 1.

Результати анкетування вихователів старших груп «Розвиток соціальних навичок у дітей з особливими освітніми потребами» (у %)

№	Запитання	Відповіді респондента	Абс.	У %	Всього		Тенденція, що простежується
					Абс.	У %	
1	Чи вважаєте Ви доцільною роботу з формування соціальних навичок у дітей з ООП?	А) Так Б) Ні В) Частково	7 0 4	64 0 36	11	100	Робота з формування соціальних навичок у дітей з ООП є доцільною.
2	Наскільки важливою на Вашу думку є роль соціальних навичок у становленні особистості?	А) Важлива Б) Не дуже важлива В) Взагалі не важлива	9 2 0	82 18 0	11	100	Соціальні навички відіграють важливу роль у становленні особистості.
3	Як Ви вважаєте, чи достатньо розвинені соціальні навички у вихованців вашої групи?	А) Достатньо Б) Недостатньо В) Зовсім не розвинені	6 5 0	54 46 0	11	100	У більшості вихованців достатньо розвинені соціальні навички.
4	На Вашу думку, чи достатньо реалізується робота з формування та розвитку соціальних навичок у дітей з ООП серед вихованців ваших груп?	А) Достатньо Б) Недостатньо В) Зовсім не реалізується	4 6 1	36 54 10	11	100	робота з формування та розвитку соціальних навичок у дітей з ООП серед вихованців ваших груп реалізується недостатньо.

5	Як часто у своїй педагогічній діяльності Ви застосовуєте форми роботи, що сприяють формуванню та розвитку соціальних навичок у дітей з особливими освітніми потребами?	А) Часто Б) Інколи В) Ніколи	5 6 0	45 55 0	11	100	Більшість респондентів у своїй педагогічній діяльності інколи форми роботи, що сприяють формуванню та розвитку соціальних навичок у дітей з особливими освітніми потребами
6	На вашу думку, чи володієте Ви достатнім арсеналом методів та прийомів для формування соціальних навичок у дітей з ООП?	А) Так Б) Ні В) Важко відповісти	6 2 3	55 18 27	11	100	Більшість опитаних педагогів володіє достатнім арсеналом методів та прийомів для формування соціальних навичок у дітей з ООП.
7	Чи виникають у Вас труднощі в роботі з формування соціальних навичок у дітей з особливими освітніми потребами?	А) Так Б) Ні В) Інколи	1 6 4	9 55 36	11	100	У роботі з формування соціальних навичок у дітей з ООП у більшості респондентів інколи виникають труднощі.
8	Чи хотіли б Ви удосконалити свої вміння та поповнити теоретичні знання з питання формування та	А) Так Б) Ні	9 2	82 18	11	100	Більшість респондентів хотіли б удосконалити свої вміння та поповнити теоретичні

	розвитку соціальних навичок у дітей з ООП?						знання питання формування соціальних навичок.	3
--	---	--	--	--	--	--	---	---